

PIVOLKA

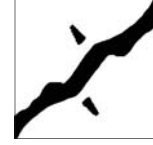
Haziran 2012 | Yıl: 7 | Sayı: 22

Sorular ve Sorgulamalar

Ünlü Amerikalı yazar Ursula K. LeGuin, "sihirbazların sesi büyücülerden daha yüksek çıkar" demişti. Onun kastettiği sihirbazlar, sahte bilimsel argümanları bilimsel benzetmelerle süsleyen, ağız kalabalık, güzel söz söyleyen ama aslında gerçeğe ulaşmaktan ziyade dogmalarla diğer insanları etkilemeye çalışanlardır. Büyücüler ise bilgiye sahip olan ve gerçeğe yaklaşmak için sabırla çalışan bilim insanlarından başka bir şey değildir. Yaklaşık 2500 yıl önce Atinalı yöneticilerin sorularından rahatsız oldukları için baldıran zehiri içerek ölmeye mahkum ettikleri Sokrates ile günümüzdeki bilim insanları arasında çok fazla bir fark yoktur. Bilimsel bilgi, 2500 yıl önce nasılsa, günümüzde de yönetenleri rahatsız etmeyi sürdürüyor. Üstelik Sokrates'in tek yaptığı "soru sormak" olduğunu da hatırlatmamız gerekiyor. Tahminen sadece soru sormak yerine bir de bu soruları kitaplaştırsaydı, dev filozofu ölüme mahkum etmek için onun 71 yaşına gelmesini beklemeyeclekerdi.

Yaşadığımız dünya ile ilgili olarak soru sormaya başladığımızda, sadece çevremizi anlamak yolunda adım atmıyoruz; aynı zamanda iç dünyamızı da çevreleyen her şeyi sorgulamaya başlarız. "Havadan bırakılan bir cismin neden yere düştüğünü" sormak çok basitmiş gibi görünebilir ama buna verilen cevabın "yerçekimi" olması ile "Tanrıların isteği" kabulü arasındaki dünya görüşü farkı çok büyüktür. Belki de insanları tarih boyunca sorulardan uzak tutan da bu olmuştur. Soruların sayısı fazlaştıkça, çevremizdeki dünyanın merkezini kendimiz olmadığını hatta ve hatta insanlar olmadığını öğreniyoruz; üzerinde yaşadığımız yer kürenin de evrenin merkezi olmadığını öğrendimizde aynı derecede hayal kırıklığına uğramamış mıydık zaten? Ne bizim ne de üzerinde yaşadığımız dünyanın merkezde olmadığı gerçeği sadece fiziksel bir bulgudan ötedir. Bu bilgi, bizim psikolojik, sosyo-kültürel, ruhani pek çok duruşumuzu da değiştirir; değiştirmesi gerekir. Bu nedenle soru sormak tehlikelidir; inançlarımızla yarattığımız bir dünyanın sorduğumuz sorularla yıkılması sandığımızdan daha kolay olabilir.

Bütün zorluklarına ve zaman zaman karşımıza çıkan engellemelere, tehditlere rağmen yapabileceğimiz en iyi şey soru sormaya devam etmektir. Milyonlarca yıldır evrilen insan zihni merak etmeden, sormadan, sorgulamadan duramaz; gerçek bilgiye ulaşmanın verdiği haz sadece bireysel olarak bizim için değil tüm insanlık ailesi için de dogmatik yanırlardan daha değerli olacaktır. Yirmibirinci yüzyılda yaşıyoruz ama hala *bildiğimiz tek şey aslında hiçbir şey bilmediğimizdir.*

Yayın Yönetmeni
Zuhul Yeniçeri

Yardımcı Yayın Yönetmenleri
Doğan Kökdemir
Okan C. Çırakoğlu

Danışma Kurulu
Gülce Coşkun
Timur Karaçay
Nil Korkut Naykı
Nesrin Hisli Şahin
Nilay Pekel Uludağlı
Mete Yaman

Yayın Kurulu
Gülçin Akbaş
Ahmet Z. Aksoy
G. Ceren Güneş
Deniz Ekşi
Leman Korkmaz
Bahar Muratoğlu
S. Utku Sayyidan
İlke Sonad

İçindekiler...

22

Sorular ve Sorgulamalar	D. Kökdemir	1
Parafili: Cinsel Sapkınlık	G. Akbaş	2
İçimdeki Müzik	L. Korkmaz	5
Edebiyat Çalışmaları ve Psikoloji	N. Korkut-Naykı	9
Arada Kalmış İmgeler: Ölüm, Fotoğraf...	P. Aytemiz	12
Madde Yanlılığı: Test Maddeleri...	H. E. Suna	15
Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı, Öfke ve Depresyon	N. Hisli Şahin	17
Öteki Birey: Şizofreni Öteki Kafe: Mavi At	M. M. Yüksel	18

PARAFİLİ: CİNSEL SAPKINLIK

Gülçin Akbaş

gulcinakbas@yahoo.com

Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü | ELYADAL

Cinsel suçlar toplumun gündemini oluşturan, oldukça yankı uyandıran olaylardır. Televizyon ve gazetelerde bu tür olaylarla sıklıkla karşılaşırız. Küçük çocukları kaçıranlar, reşit olmayan kız çocuklarıyla beraber olan erkekler, benzer bir şekilde reşit olmayan erkek çocuklarıyla beraber olan kadınlar, plajlardaki röntgenciler, otobüslerdeki fortçular..

Bu tür olaylar çoğunlukla toplum vicdanını rahatsız eden olaylardır. Toplum, sözü geçen cinsel aktivitelerde bulunan bireylerin cezalandırılmasını istiyor. Cezalandırmanın yanı sıra, daha önemli olan konu ise hem toplum vicdanını hem de suçu işleyen kişiyi rahatlatmak amacıyla cinsel suçları işleyen kişilerin iyileştirilmesi ve onları bu tür davranışları tekrar işlemekten alıkoymaktır.

Bu bireylerin iyileştirilmesinde ilk adım, bireyi tanımak ve ne tür cinsel sapkınlığı olduğunu anlamaktır. Bu bağlamda bu yazıda psikologların yoğun çalışmalarıyla belirlenmiş "parafililer-sapkın cinsel davranışlar" tanımlanacak ve çeşitlerine değinilecektir.

Parafili Nedir?

Parafili cinsel uyarılmanın ve hazzın alışılmamış cinsel davranışlarda bulunulmasıyla edinilen sapkın bir davranıştır. Bir parafili belirli bir nesneyi (örn., çocuklar, hayvanlar ya da iç çamaşırları) veya belirli bir davranışı (örn., kendini teşhir etme, acı çekirtme) içerebilir. Parafilik bireyler için, parafilik uyarının varlığı ya da hayali cinsel uyarılma için yeterli olabilir. Parafilik davranış ve bu davranışın altında yatan hiperseksüalite, cinsel dürtü ve saldırganlık bir cinsel dürtü bozukluğunu temsil ediyor olabilir (Kafka, 1995).

Parafilin Teşhisi için Kriterler

Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'na (DSM) (2000) göre parafilin teşhisi için:

1. İnsan dışındaki nesnelere,
2. Bireyin kendisinin ya da partnerinin acı çekmesini veya aşağılanmasını
3. Çocukları ya da diğer rızası olmayan bireyleri

içeren, tekrarlayan, yoğun cinsel uyarılmalı fanteziler, cinsel dürtüler ya da davranışların olması gerekir. Teşhisi tam olarak konulabilmesi için, bu özellikler en az 6 ay boyunca sürmelidir. Ayrıca, kişinin sosyal, mesleki ve diğer önemli alanlarında büyük sıkıntıya ve işlev bozukluğuna neden olmalıdır.

Bazı parafilik bireyler için, sapkın davranışlar onların hayatındaki temel cinsel aktiviteyi oluşturabilir. Bu bireyler her ne kadar farklı cinsel davranışlarının onları rahatsız etmediğini iddia etseler de, cinsel ilişkilerinde sıklıkla bozukluklar görülür. Hatta bazıları, kendilerini uyaracak uyarılara yakın olmak amacıyla mesleklerini ve hobilerini cinsel tercihlerine göre seçebilir. Örneğin bir ayak fetişisti kadın ayakkabıları satmayı seçebilir.

Bu bireylerde cinsel işlev bozukluklarına ek olarak, kişilik bozuklukları özellikleri de görülebilmektedir. Parafilide depresyon belirtileri görülebilir ve parafilik davranışların yaşanılan yoğun stres nedeniyle artabileceğinin bir işareti olarak depresyon belirtileri parafilik davranışın sıklığını ve yoğunluğunu artırabilir.

Bir kültürde normal olarak kabul edilen bir davranış diğerinde tuhaf karşılanabileceğinden, parafilin tanısı kültürden kültüre değişir. Mazozizm dışında kadınlara neredeyse hiç parafili tanısı koyulmamıştır ve hatta mazozist tanısı alan erkeklerin sayısı kadınların 20 katıdır. Parafili çocukluk veya ergenlikte başlayabilir ve yıllarca sürebilir. Ancak şu unutulmamalıdır; bazı davranışlar, fanteziler ya da nesnelere sadece zarar verdiğinde veya strese neden olması durumunda parafilik olarak kabul edilir. Genel bir tıbbi duruma bağlı kişilik değişimine neden olan şizofreni veya madde kullanımı gibi muhakeme yeteneğini engelleyen bazı koşullar parafilik davranışa neden olabilir. Bu koşullar parafiliden ayrı tutulmalıdır.

DSM (2000), parafiliyi sekiz farklı şekilde sınıflandırır. Bu sekiz çeşit parafili arasında eğer kişi stres hissediyorsa ya da kişiler arası iletişimde güçlüklerle neden olacak dürtüler veya cinsel fantezileri varsa pedofili, röntgencilik, teşhircilik veya fortçuluk tanularından biri koyulur. Eğer kişi partnerinin rızası olmadan ona yönelik dürtüsel davranışlarda bulunursa veya strese ya da kişiler arası iletişimde güçlüklerle neden olacak dürtüler sergilerse sadizm tanısı konur. Diğer parafililerin tanısı ise eğer cinsel dürtüler, davranışlar ya da fanteziler, sosyal ve mesleki işlevsellikte belirgin bir sıkıntıya ya da bozulmaya neden oluyorsa konulur. Kliniklerinde en sık görülen parafili türleri pedofili, röntgencilik ve teşhirciliktir. Cinsel sadizm ve mazozizm daha az sıklıkla görülür.

Parafilin Çeşitleri

1. Fetişizm (Nesne Tutkusunu)

Bu parafili türü insan olmayan nesnelere yönelik tekrarlayan yoğun cinsel dürtüleri, cinsel olarak uyarıcı fantezileri ya da davranışları içerir. Hemen hemen her şey fetiş olabilir. Yaygın görülen fetiş nesnelere ayakkabı ve iç çamaşırdır. Fetişist olan bazı insanlar, o nesneyi çalarak, masturbasyon yaparak ya da hatta sadece nesneyi görmekle tahrik olabilirler. Cinsel ilişki esnasında kişi partnerinden o nesneyi giymesini isteyebilir (Raphling, 1989). Comer'e (1998) göre fetişistlerin çoğu erkektir ve dörtte biri homoseksüellerden oluşur ve fetişizm ergenlikte başlar. Fetişizm, genellikle cinsel uyarılma için gereklidir ve fetişin yokluğu erkeklerde ereksiyon güçlüklerine neden olabilir.

Bir fetişizm vakası:

32 yaşındaki bekar bir erkek "kadın külotlarının" çok çekici olduğunu belirtiyor. İlk cinsel heyecanını 7 yaşında pornografik bir dergide külot giymiş çıplak bir kadın fotoğraflarıyla uyarılmasıyla yaşamış.

Sonra, ilk ejakülasyonu 13 yaşındayken külot giymiş kadınların fantezileriyle oluşmuş. Arkadaşlarının, kız kardeşinin ve tanıdığı diğer kadınların külotlarını çalıyor ve masturbasyon yaparken kullanmak üzere özel bir yerde saklıyor (Comer, 1998).

2. Transvestik Fetişizm (Karşı Cinsin Eşyalarına Karşı Fetişizm)

Bu sapkın davranış, cinsel uyarılma sağlamak için kadın giysileri giyme ihtiyacı veya arzusu hisseden heteroseksüel erkeklerde görülür. Hastaların çoğu evlidir. Bu sapkın davranış genellikle ergenlik başlangıcında ortaya çıkar. Bu erkeklerden bazıları sadece tek bir kadın giysisini seçer (örn., kendi iç çamaşırının içine kadın külotu giyme) bazılarıysa tamamen bir kadın gibi giyinip makyaj yapabilir. Wise ve arkadaşlarının (1991) transvestik fetişizm kişilik özellikleri hakkında yaptıkları araştırma bu kişilerin epeyce saldırgan ve yakınlık gösteremeyecek kadar benmerkezci olduğunu göstermiştir. Çoğu yüksek düzeylerde aile içi geçimsizlik bildirmiştir (akt. Comer, 1998).

3. Cinsel Mazoşizm

Cinsel mazoşizimli bireyler, aşağılanmaktan, dövülmekten, bağlanmaktan veya herhangi bir şekilde acı çektirilmeğe yoğun olarak haz duymaktadır (DSM 2000). Tekrarlayan, şiddetli uyarıcı cinsel fanteziler ve cinsel dürtüler kişiyi yönlendirir. Mazoşist bireyler, kendi rızaları olmadan cinsel birlikteliğe zorlanma fantezileri kurarlar. Zaman zaman birçok normal insan bu tür fanteziler kurabilir. Ancak sadece fantezileri hakkında yoğun sıkıntı yaşayanlar ve normal cinsel işlevleri bozulmuş olan bireylere mazoşizm teşhisi konur.

Mazoşist eylemleri ya hastalar kendi kendilerini bağlayarak, vücutlarına delici aletler batırarak hatta kendilerini keserek yaparlar ya da partnerlerine yaptırırlar. Partnerlerinden kendilerini tehdit etmelerini, el, kol, bacak ve gözlerini bağlamalarını, dövmelemlerini, kırbaçlamalarını, vurmalarını, aşağılamalarını ve hatta elektrik vermelerini isteyebilirler (Reik, 1989).

Amerikan Psikiyatri Birliği'ne göre (2000), mazoşist fantezilerin çoğu çocuklukta başlayıp yıllarca sürmektedir. Stresin mazoşizmi tetikleyebileceği bilinmektedir (akt. Comer, 1998). Acı ve cinsel hazın aynı andan deneyimlenmesi mazoşist dürtü ve eylemlerin nedeni olabilir (Comer, 1998).

4. Cinsel Sadizm

DSM'ye göre cinsel sadizm mağdura psikolojik ya da fiziksel acı (aşağılanma dahil) vermenin kişiye cinsel heyecan verdiği hayali ya da gerçek, tekrarlayan, şiddetli olarak uyarıcı cinsel fantezi, dürtü ve davranışları içerir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2000). Sadist kişiler genellikle sadist hareket tarafından dehşete düşen bir cinsel kurban üzerinde tam kontrole sahip olduklarını düşünürler. Bazı sadistler, sadist eylemlerini rızası olan partnerleri üzerinde yaparken bazıları partnerlerinin rızası olmadan yapabilir, örneğin bazı tecavüzcüler cinsel sadizm gösterir. Tüm sadist eylemlerde cinsel zevk için anahtar nokta kurbanın acı çekmesidir (Comer, 1998).

Davranışçı yaklaşıma göre, isteyerek ya da farkında olmadan, bir hayvana ya da insana acı çektirirken cinsel uyarılma yaşanabilir. Acı verme ve cinsel uyarılmanın eşleştirilmesi cinsel sadizmi başlatabilir. Farklı bir yaklaşımsa, cinsel yetersizlik ya da güvensizlik hislerinin insanları diğerlerine acı çektirip onlara karşı güç ve üstünlük hissine ulaşmalarına neden olacağını ve böylece cinsel uyarılma artacağını iddia eder (Langevin ve ark., 1988, akt. Comer, 1998).

Dietz ve arkadaşlarına göre (1990), cinsel sadizm fantezileri, mazoşizm gibi çocuklukta başlar, erken yetişkinlik döneminde kronik bir hale gelir (akt. Comer, 1998). DSM'ye göre, sadizm eğer Antisosyal Kişilik Bozukluğu ile birleşirse, sadist bireyler kurbanlarını öldürebilir (2000).

Sadomazoşizm uygulaması ise önceden belirlenmiş kırbaçlama (genellikle kalçalara), kölelik, ürofil- idrardan ya da işemekten seks arzusu duyma; koprofil- dışkıdan seks arzusu duyma ve mysophilia-pislik ile seks arzusu duyma ve penis ve meme işkencesi gibi çeşitli cinsel senaryoların cinsel sadist ve cinsel mazoşistler tarafından uygulanmasını içerir (Arndt, 1991).

5. Teşhircilik

Teşhircilik DSM'de bir kişinin herhangi bir yabancıya cinsel organlarını göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Teşhircilikte hedef kişi genellikle karşı cinsin bir üyesidir. Teşhircilik genellikle 18 yaşından önce ortaya çıkar ve 40 yaşından sonra şiddeti azalır. Hastaların çoğu erkektir ancak bildirilen vakaların birkaçında kadın teşhirciler vardır (2000).

Bazı çalışmalar teşhircilerin dini bir şekilde yetiştirilmiş olma olasılığını ortaya koymuştur. Ayrıca erkek ve kadın hastaların farklı özelliklerinin olduğu ileri sürülmektedir. Kadın teşhirciler cinsel organlarını hiçbir zevk almadan sadece para kazanmak için teşhir ederken erkek katılımcılar teşhircilik yaparken zevk alırlar.

Literatüre göre erkek teşhirciler kişiler arası ilişkilerinde bozukluklar yaşayan ve öfkeli ve düşmanca duyguları olan erkek ve iddiasız erkekler olma eğilimindedir. Ayrıca, teşhirci erkeklerin kendi erkeklikleri ile ilgili şüpheleri olup bazılarının annelerine aşırı bağımlılığı olduğu da görülmüştür (Blair ve Lanyon, 1981).

Bir teşhircilik vakası:

"Fernando bir teşhirciydi. Yaklaşık iki ay önce kontrol edilemez bir dürtü hissetti ve o da hedefine ulaşmak için sokaklarda dolaştı ve otobüse bindi. Favori hedefleri yaşlı kadınlar veya liseli kızlardı. Yöntemi, yolda veya otobüste hedefinin gözlerinin önünde onları şok etmek amacıyla işemek ya da masturbasyon yapmaktı (Raulin, 2003).

6. Röntgencilik

Röntgencilik, çıplak olan, soyunan ya da cinsel birliktelikte bulunan kişileri gözetlemekten kaynaklanan tekrarlayan, şiddetli olarak uyarıcı cinsel fantezi, dürtü ve davranışları içerir. Bu insanların amacı cinsel ilişkiye girmek değil sadece gözlemlemektir. Röntgencilik esnasında ya da daha sonra gördüklerini düşünürken masturbasyon yapabi-

lirler. Yakalanma riski de röntgencilere heyecan katarak röntgencilik eylemini tetikler. Röntgencilik, genellikle 15 yaşından önce başlar ve kronik olma eğilimindedir (DSM, 2000).

Langevin ve arkadaşlarının yapmış olduğu bir araştırma-ya göre (1985) diğer cinsel suçlulara göre röntgencilerin ailenin en küçük çocuğu olma ve daha az sayıda kız kardeşlerinin olma ihtimalinin yüksek olduğu bulunmuştur. Röntgencilerin genellikle her iki ebeveynle de iyi bir ilişkileri yoktur ve ebeveynlerin de iyi bir evlilikleri yoktur. Cinsel ve sosyal olarak daha az gelişmişlerdir. Diğerlerine göre ilk cinsel deneyimlerini daha geç yaşarlar ve evlenme ihtimalleri çok azdır. Röntgencilik cinsel olarak deneyimleri arttıkça, daha fazla röntgencilik yaparlar (akt. Comer, 1998). Diğer cinsel bozukluklara eşlik edebilir. DSM'ye göre, genellikle 15 yaşından önce başlar ve kronik olma eğilimindedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2000).

Bir röntgencilik vakası:

Çıplak bir kız arkadaşına bakmak onu sinsice izlemek kadar heyecanlı olamaz. Önemli olan çıplak bir vücut görmek değil, görmemeniz gereken bir şeyi gizli izlemek. Yakalanma riski bu işi daha da heyecanlı hale getiriyor. Yakalanmak istemiyorum ama birilerini gizlice izlediğim zaman kendimi tehlikeye atıyorum (Comer, 1998).

7. Frottörizm (Fortçuluk)

Frottörizm DSM'de "rızası olmayan bir kişiye dokunma ve sürtünmeyi içeren fanteziler, cinsel dürtüler ve davranışlar" olarak tanımlanmıştır. Cinsel organlarını mağdurun kalçalarına sürtme ya da mağdurun memelerini veya cinsel organını elle okşama genellikle tren gibi kalabalık ortamlarda oluşur ve kişi mağdurla özel ve samimi bir ilişki içersinde olduğunun hayalini kurar. Ancak, kişi genellikle mağdura dokunduktan sonra yakalanmamak için kaçmaya çalışır. Frotterizm çoğunlukla ergenlikte ya da daha öncesinde başlar ve genellikle başkalarının frotterizm yaptığını gözlemleyerek model alma yoluyla gelişir. 25 yaşından sonra frotterizm isteği azalmaya başlar (2000).

8. Pedofili (Sübyancılık)

Pedofi öncelikli olarak ve özellikle ergenlik öncesi çocukları ya da ergenliğe yeni girmiş çocukları cinsel olarak çekici bulmaktır (DSM, 2000). Pedofililer, cinsel doyuma çocukları izleme, onlara dokunma ya da basit veya karmaşık cinsel eylemler yapma yoluyla ulaşır. Pedofili vakası

için pedofilik birey en az 16 yaşında olmalı ya da çocuktan en az 5 yaş büyük olmalıdır. Mağdurlar çoğunlukla 13 yaş altı çocuklardır ve mağdurların üçte biri kız çocuklarından oluşur. Pedofilik bireylerin çoğu, yetişkinlerle yaşadığı cinsel deneyimlerden haz duymaz; cinsel doyum için sadece çocukları tercih eder.

Sapkın cinsel davranışlarını sadece kendi öz çocukları, üvey çocukları ya da akrabalarıyla deneyimleyebilirler. Pedofilik yetişkin eğer cinsel sadizm belirtilerini göstermiyorsa, çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlı olabilir. Pedofili, ergenlikte ortaya çıkar ve pedofilik eylem sıklığı strese bağlı olarak değişebilir. Pedofilik bireylerin çoğu çocukken cinsel olarak istismar edilmiştir. Bu bireylerin çeşitli cinsel işlev bozuklukları ve az gelişmiş sosyal beceriler gibi başka sıkıntıları olabilir. Dolayısıyla, hayatlarında kontrol hissini yaşayabilecekleri başka alanlar ararlar (Howitt, 1995).

Görüldüğü gibi parafili çok çeşitli davranışları içerir. Cinsel suçlu olarak nitelendirilen bireyleri öncelikli olarak tanımak, cinsel sapkınığını belirlemek ve sonrasında iyileşmesini sağlamak gerekmektedir. 1190'ların ortasında, Avrupa'daki bazı ülkeler teşhircilik, pedofili ve çeşitli sosyal suçların tedavisi için hadım etmeyi kullanılmıştır. Ancak şimdi, parafilik bireylerin iyileştirilmesinde çeşitli psikolojik terapiler uygulanmakta ve olumlu sonuçlar alınmaktadır (Comer, 1998).

Kaynaklar

- Amerikan Psikiyatri Birliği, (2000). *Tanı ölçütleri başvuru el kitabı (4. baskı)*. Washington, DC: Author.
- Arndt, W. B. (1991). *Gender disorders and the paraphilias*. Madison: International University Press.
- Blair, C. ve Lanyon, R. (1981). Exhibitionism: Etiology and treatment. *Psychology Bulletin*, 89, 439-463.
- Comer, R. J. (1992). *Abnormal psychology*. New York; Freeman.
- Howitt, D. (1998). *Pedophiles and sexual offences against children*. Chichester: Wiley.
- Kafka, M. P. (1995). Current concepts in the drug treatment of paraphilias and paraphilia-related disorders. *Practical Theurepetics*, 3, 9-21.
- Raulin, M. L. (2003). *Abnormal psychology*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Raphling, D. L. (1989). Fetishism in woman. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 37(2), 465-491.
- Reik, T. (1989). The characteristics of masochism. *American Imago*, 46, 161-195.

İÇİMDEKİ MÜZİK

Leman Korkmaz
lemankorkmaz@yahoo.com
ELYADAL

Okuyacağınız yazı müziğin -müzik dinlemenin, müzikle uğraşmanın ve de müzik aleti çalmanın- hem fizyolojik hem psikolojik etkileri üzerine kaleme alınmıştır. Öncelikle neden bu yazıyı yazmaya karar verdiğimi belirtmek isterim. Günün yorgunluğu, iş stresi, hem iş hem de özel hayatımızdaki kaygıları nasıl müzikle hafifletebileceğimizi, varolan potansiyelimizi nasıl müzikle daha iyi kullanabileceğimizi, ayrıca müziğin sadece psikolojik değil fizyolojik sağlığımızla ne kadar ilişkili olabileceğini biraz olsun fark ettirebilmek için. Ayrıca, sürekli değişen eğitim sisteminin getirdiği endişelerle yaşamak zorunda kalan, bu sistemin içine sıkışmış ya da deyim yerindeyse sıkıştırılmış öğrenci ve velilerin mücadelesine belki de farklı bir bakış açısı ve yöntemle destek sağlamak, hem öğrencilerin hem de velilerin müzikle biraz nefes alabileceklerini fark ettirebilmek için. Yazının devamında, yapılan çalışmalarından örnekler verilerek müziğin fizyolojik sağlığımız, bilişsel performansımız ve psikolojimizle ilişkisinden daha ayrıntılı bahsedilecek ve bu ilişkide belirleyici olabilecek faktörler tartışılacaktır.

Bedenimiz ve Müzik

Müziğin fizyolojik etkilerini ele aldığımızda, müziğin 'tedavi' amacıyla kullanılmasının hiç de yeni bir yaklaşım olmadığını görüyoruz. Hodges ve Wilson (2010) makalelerinde, Amerikan Tıp Birliği Dergisi'nin (Journal of the American Medical Association) 1914 yılındaki sayısında bölgesel veya lokal anestezi yapılan hastalarda müziğin etkisiyle ilgili bir rapor olduğunu belirtmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem fiziksel hem duygusal travma yaşayan binlerce gaziye müzik terapi uygulandığından bahsetmiştir. 1950'li yıllarda yapılan çalışmalar ise ameliyatlı hastalarda müziğin solunum, kalp atış hızı ve kan basıncı gibi pek çok sağlık göstergesi üzerinde olumlu etkisini kanıtlamıştır. Günümüzde ise müzik terapi dünya üzerindeki pek çok hastanede ve pek çok sağlık kuruluşunda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bu noktada, doğduğumuz andan itibaren müziğin fizyolojik sağlığımızla ne kadar ilişkili olabileceğini gösteren yeni doğan araştırmalarından bahsetmek yerinde olacaktır. Yeni doğan yoğun bakım ünitesinde kalan prematüre bebeklerle yürütülen 35 çalışmanın değerlendirildiği makalede (Hodges ve Wilson, 2010) müziğin -özellikle normal gebelik süresini (31 hafta) geçen bebeklerde- kalp atış hızını düşürme, oksijen doygunluk düzeyini artırma, hastanede kalma süresini azaltma ve kilo artışı, gibi pek çok olumlu fizyolojik etkisinden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra, bu makalede müziğin davranışsal sonuçları ile ilgili çalışmalara da dikkat çekilmiştir. Bebeklerin müzik dinletisi sırasında ya da hemen sonrasında, hem uyanık hem de uykuda oldukları sürede, daha sakin oldukları, davranışsal stres tepkilerinin azaldığı, ebeveyn-bebek etkileşiminin arttığı, müzik verilmeyen durumla karşılaştırıldığında bebeklerin ağlama sürelerinin çok daha kısa olduğu gibi bulgulara yer verilmiştir.

Müziğin prematüre bebekler üzerindeki olumlu etkisi genel olarak kanıtlanmışsa da müziğin çeşidi ve desibeli gibi aracı değişkenlerin de üzerinde durulmalıdır. Bu konuyla ilgili, 10 çalışmanın dahil edildiği meta-analiz çalışmasının sonucunda Standley (2002), şu noktalara dikkat çekmiştir: (1) -eğer sözlü müzikse- Şarkı ya da ninninin bir kadın ya da çocuk tarafından seslendirilmesi, (2) volümün 70 desibel (dB) civarında olması, 75 -80 dB'i asla geçmemesi, (3) müziğin 20-30 dakika gibi kısa sürelerle verilmesi, (4) müziğin kesintisiz, durağan, dingin, rahatlatıcı ve bebeğe yönelik olması.

Kuşkusuz bedenimiz ve müzik arasındaki ilişkiyle ilgili daha ayrıntılı sonuçlar için gelecekte yürütülecek çalışmalara ihtiyaç vardır. Ancak görünen o ki, doğduğumuz andan itibaren müziğin temel düzeyde fizyolojik sağlığımız üzerindeki olumlu etkisi söz konusudur.

Bilişsel Aktiviteler ve Müzik

Müzik dinlemenin iş başarısı ve bilişsel performans üzerindeki etkisine baktığımızda ise yine karşımıza oldukça olumlu bir tablonun çıktığını söyleyebiliriz. Müziğin olumlu duyguları, olumlu duyguların ise bilişsel materyalin daha iyi düzenlenmesini sağlayarak yaratıcılığı artırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla müzik, müzikle ilgili olmayan fakat yaratıcılık gerektiren bir iş ve görevde uyarılma durumunu ve olumlu duyguları artırarak daha iyi performans göstermemizi sağlayabilir.

Sürekli olarak üretkenlik ve yaratıcılık gerektiren bilgisayar bilgi sistemi yazılımcılarıyla yürütülen çalışma müziğin hem olumlu duyguları artırma hem de iş performansı üzerindeki etkisine örnektir (Lesiuk, 2005). Yapılan çalışmada, yazılımcılardan ilk hafta normalde ne kadar müzik dinliyorlarsa o kadar müzik dinlemeleri, 2. ve 3. hafta süresince, kendi tercih ettikleri CD'lerden ya da araştırmacılar tarafından getirilen 65 CD'lik setten seçim yaparak müzik dinlemeleri istenmiştir. Dördüncü haftada ise katılımcılardan hiç müzik dinlememeleri istenmiş ve 5. hafta yeniden müzik dinlemelerine izin verilmiştir. Sonuçlar, yazılımcıların olumlu duygu durumunun müzik dinledikleri haftalarda arttığı, müzik dinlemedikleri hafta azaldığı ve müziğin tekrar geri geldiği 5. haftada yeniden arttığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yazılımcıların, müzik dinlemedikleri hafta iş kalitesinin -az da olsa- düştüğü rapor edilmiştir. Dahası, katılımcıların, müzik dinlemedikleri hafta görevleri üzerinde amaçlanandan daha fazla zaman harcadıkları bulunmuştur. Yani müzik yazılımcıları daha uyanık ve enerjik tutarak daha kısa zamanda görevlerini tamamlamaları üzerinde etkili olmuştur.

Belirtildiği gibi, müziğin iş-görev performansı üzerindeki olumlu etkisi olumlu duygularla ilişkilendirilmektedir. Çok yüksek ya da çok düşük seviyedeki uyarılma ve kaygının bilişsel performans üzerindeki olumsuz etkisi ve olumlu duygu durumunun problem çözme becerisi üzerindeki olumlu etkisi bilinmektedir. Thompson ve arkadaşlarının

(2001) yürüttüğü diğer bir çalışmada Mozart'ın sonatlarını dinleyen katılımcıların, hiç müzik dinlemeyen ve Albinoni parçalarını dinleyen katılımcılara göre görsel akıl yürütme testlerinde daha başarılı oldukları gözlenmiştir. Fakat bu etki Mozart'ın kendisine değil, parçaların olumlu duygu durumunu ve uyarılmayı artırmasıyla ilişkilendirilmiştir. Araştırmacılar bu bulguyu hoşça giden bir uyarının olumlu duyguları ve uyarılmayı artırarak iş performansını olumlu yönde yordaması olarak yorumlamışlardır. Sonuç olarak, hoşumuza giden, daha olumlu hissetmemizi sağlayan müziklerle daha başarılı olabilmemiz, daha verimli çalışabilmemiz olası görülmektedir.

Psikolojimiz ve Müzik

Müziğin psikolojimiz üzerindeki etkisiyle ilgili yapılan çalışmalar, müziğin duygu durumu, kaygı, saldırganlık gibi pek çok değişken üzerindeki etkisini göstermektedir. Ayrıca müzik terapi üzerine yapılan çalışmalar müziğin sağaltıcı etkisiyle ilgili de kanıtlar sunmaktadır. Takip eden kısımda öncelikle müziğin nasıl farklı duygularla ilişkili olabileceğinden bahsedilecek, devamında ise müzik terapi ve bu terapinin iyileştirici etkisiyle ilgili çalışmalardan örnekler verilecektir.

Krahe ve Bieneck (2012) müziğin duygu durumu ve saldırganlıkla ilişkisini araştırmıştır. Araştırmacıların, yürüttükleri deneysel çalışmada katılımcıların hoşça giden, hoşça gitmeyen ve hiç müzik verilmeyen üç farklı koşulda, hem duygu durumları hem de olumsuz geri bildirimlere verdikleri tepkiler ölçülmüştür. Müzik verilen gruplardaki katılımcılara çalışmanın amacının müziğin kişiler-arası problemleri çözme üzerindeki etkisiyle ilgili olduğu söylenmiştir. Katılımcılardan kendilerini evlilik danışmanı olarak hayal etmeleri ve eşler arası çatışmayı içeren bir so-

runu okuyarak bu sorun için çözüm önermeleri istenmiştir. Önerilerinin diğer bir katılımcı tarafından değerlendirileceği de eklenmiştir. Katılımcıların olumlu ve olumsuz geri-bildirimlere nasıl tepki vereceklerini ölçebilmek için, katılımcıların yarısına önerilerinin diğer katılımcı tarafından olumlu değerlendirildiği, diğer yarısına ise olumsuz değerlendirildiği söylenmiştir. Devamında ise katılımcıların saldırganlık seviyeleri ölçülmüştür. Ayrıca, katılımcılardan, kendilerini değerlendirmiş olan diğer katılımcının farklı bir problem için sunduğu çözümü değerlendirmeleri istenmiş ve geri-bildirimleri saldırganlık davranışındaki katılımcıların, diğer iki koşulda olan katılımcılara göre duygu durumlarının daha olumlu olduğu ve geri bildirimler karşısında daha az saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur. Araştırmacılar ayrıca yaptıkları model analiziyle değişkenler arasındaki ilişki örüntüsünü test etmişlerdir. Bulgular hoşça giden müziğin olumlu duyguyu artırdığını, olumlu duyguların ise saldırganlık hissini azaltarak daha az saldırganlık gösterilmesini sağladığını; hoşça gitmeyen müzik koşulunda ise daha az olumlu duygunun rapor edildiğini ve bunun da daha fazla saldırganlık hissi üzerinden daha saldırgan davranışa neden olduğunu göstermiştir.

Knight ve Rickard'ın (2001) yaptığı bir başka çalışmada ise müziğin kaygıyı önleyici ve kaygıyı azaltıcı etkisi bulunmuştur. Çalışmada kişi için stresli bir durum olan sözel sunuma hazırlanma süresinde müziğin yatıştırıcı etkisi araştırılmış ve sunuma müziksiz hazırlananların öznel kaygısının ve stresin fizyolojik göstergeleri olan sistolik kan basıncı ve kalp atış hızının anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Özetle, sunuma hazırlanırken müzik dinleyenlerin hem öznel hem de nesnel değerlendirmelerle daha az stres yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Yapılan bu çalışmalarla müziğin duygu durumumuz üzerinde ne kadar etkili olabileceği ve belirli durumlarda ve-receğimiz tepkileri nasıl belirleyebileceği gösterilmiştir. Bu noktada sorulabilecek soru, hoş giden, olumlu duyguları artıran müziğin kaygıyı ve saldırganlığı azaltıcı etkisi varsa, müzik kaygı, saldırganlık ya da diğer psikolojik sorunlarda bir tedavi aracı olarak kullanılabilir mi? Takip eden kısımda bu soruya cevap arayan bilim insanlarının 'müzik terapi' konusunda yürüttükleri çalışmalar çerçevesinde müziğin sağaltıcı etkisi tartışılacaktır.

Müzik Terapi

Davranışçı, psikodinamik ve humanistik yaklaşımlar gibi farklı teorik altyapıları olan müzik terapide, müzik dinleyerek ya da müzik yaparak tedavi esastır. Psikodinamik yaklaşımdan gelen analitik müzik terapi modellerinde, müzikle ortaya çıkan içsel süreçlerin sözel olarak dile getirilmesi esastır. Hümanistik yaklaşıma dayanan modellerde ise 'burada ve şimdi' vurgusu yapılarak o anda -müzik dinlerken ya da müzik yaparken- hissedilen duygularla ilgili farkındalık kazandırılır. Davranışçı yaklaşıma dayanan modellerde ise, şarkı söyleme, müzik dinleme ve müzik yapma belirli bir davranışı değiştirmeye yönelik uyarılar ve/veya ödüller olarak kullanılır. Müzik terapinin, sözel olmayan müzikal etkileşimi araç olarak kullanması sebebiyle, özellikle sözel olarak iletişim kurulamayan durumlar için de etkili bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Müzik terapi farklı yaş grupları ve farklı sorunlar için yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, yürütülen bilimsel çalışmalarla kullanılan yöntemler geliştirilmekte ve müzik terapinin etkinliği sınırlanmaktadır.

Çocuk ve ergenlerde davranışsal, duygusal ve bilişsel ruhsal bozuklukların yaygınlığı % 8 ve % 26 oranında değişmektedir. Bahsedilen ruhsal bozuklukların tedavisine yönelik 230'dan fazla psiko-terapötik yaklaşım olsa da bunlardan çok azının etkinliği bilimsel olarak sınırlanmıştır (Weisz ve Weiss, 1993). Müzik terapinin çocuk ve ergenler üzerindeki etkisinin test edildiği meta-analitik çalışma, müzik terapinin özellikle de gelişimsel ve davranışsal problemlerdeki olumlu etkisini ortaya koymuştur. Araştırmacılar müzik terapinin özellikle bu problemlerde etkili olmasının nedenini, müzik yapmanın -şarkı söylemek enstrüman çalmak gibi- çocukların dikkatini toplama ve konsantrasyon süresini uzatma üzerindeki olumlu etkisiyle ilişkilendirmiştir. Müzik terapinin müdahalesiz ve yargılamayan ortamı çocuklara farklı durumlarda saklı kalan kapasitelerini ortaya çıkarma imkanı sağlamaktadır. Ayrıca müzik terapide çocuklar 'başarılı olmak' için kurgulanan bir ortama getirilmekte ve bu da onların kendilerine olan güvenlerini artırmaktadır. Çocuk ve ergenlerle yürütülen bir başka çalışma, davranışçı yaklaşıma dayanan modellerin diğerlerine oranla daha az etkili olduğunu, özellikle farklı modellerin birleştirilerek kullanıldığı eklettik yaklaşımın ise daha etkili olduğunu ortaya koymuştur (Gold, Voracek ve Wigram, 2004).

Akut travmatik beyin hasarı ve felç geçirmiş hastalarla yürütülen bir deneysel çalışmada ise araştırmacılar, 18 hastayı standart rehabilitasyon (kontrol grubu) ve deneysel gruba (standart rehabilitasyon artı müzik terapi grubu) ayırmışlardır (Nayak, Wheeler, Shiflett ve Agostinelli, 2000). Deneysel gruptaki katılımcılar standart rehabilitasyona ek olarak, müzik enstrümanları çalmışlar, bu enstrümanları

çalışırken nasıl hissettiklerini ifade etmişler, grup halinde -farklı enstrümanları kullanarak- müzik yapmışlar, şarkı söylemişlerdir. Tüm aktivitelerde o anki hisleriyle ilgili konuşmuşlardır. Dört ve on (Ort. = 5.9) arasında değişen oturumlar sonunda kontrol grubuyla karşılaştırıldığında müzik terapi alan deneysel grubun duygu durumunun daha olumlu olduğu ve bu hastaların aileleriyle çok daha fazla sosyal etkileşimde bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, müzik dinlemenin ve de müzik yapmanın hem daha iyi hissetmemizde hem de var olan fizyolojik ve psikolojik problemlerle baş etmemizde etkin bir terapi yöntemi olarak kullanılabilir olduğu ortadadır.

Aracı Değişkenler ve Gelecek Çalışmalar

Son olarak, her ne kadar müziğin olumlu etkisi yapılan araştırmalarla kanıtlanırsa da, aracı değişken olarak etkili olabilecek bazı faktörlerin üzerinde durmanın yararı olacaktır. Yukarıda bazı çalışmaların sonuçlarından da çıkarım yapılabileceği gibi, müziğin etkisiyle ilgili konuşurken, "Hangi müzik, ne zaman, kim için, hangi durumda olumludur?" sorusu mutlaka sorulmalı ve gelecekte yürütülecek çalışmalarla müziğin olumlu ya da olumsuz etkisinde belirleyici olabilecek faktörler keşfedilmelidir.

Yapılan bazı çalışmalar, bazı kişilik özelliklerinin müziğin etkisi üzerindeki belirleyici rolüne yönelik ipuçları sunmaktadır. Örneğin, Lesiuk'un (1992) Federal Havacılık Kurumu'nda çalışan kontrolörlerle yaptığı çalışmada müzik dinlemenin iş stresini azalttığı gösterilmişse de, bu olumlu etkinin sürekli (kronik) kaygısı olan ve içedönük kişilerde görülmediği ortaya konmuştur. Bu bulgu bazı kişilik özelliklerinin müziğin etkisi üzerinde belirleyici olabileceğini göstermektedir.

Diğer bir önemli nokta, hangi müzik türünün hangi görevi yaparken olumlu ya da olumsuz olabileceğidir. Örneğin, yürütülen bir çalışma, farklı müzik türlerinin -sözlü müzik ve enstrümantal müzik- ve sessiz ortamın farklı görevler üzerindeki değişken etkisini ortaya koymuştur. Eğer yapılan görev sözel test ise, sessiz ortamın performans için en uygun durum olduğu fakat yapılan görev sayısal test ise vokal müziğin performansı diğer durumlara göre daha olumlu etkilediği, şematik (diyagram) testlerde ise hem vokal hem de enstrümantal müziğin sessiz ortamla kıyaslandığında performansı daha olumlu etkilediği bulunmuştur (Avila, Furnham ve McClelland, 2012). Yine müziğin okuduğunu anlama -sözel testler- üzerindeki etkisiyle ilgili 7. ve 8. sınıfa giden 334 öğrenciyle yapılan çalışmada, sessiz ortamla karşılaştırıldığında müziğin okuduğunu anlama üzerindeki olumsuz etkisi bulunmuştur. Bu bulgu, yazılı materyal ve şarkı sözlerinin birbirine rakip materyaller olmaları dolayısıyla kişinin dikkatini bölmesi ile açıklanmıştır (Anderson ve Fuller, 2010).

Diğer önemli nokta müziğin türü ve (sözlü müzikse) şarkı sözlerinin içeriğidir. Burns ve ark (2002) yaptıkları çalışmada katılımcılardan, laboratuvara hard rock, klasik müzik ya da rahatlatıcı müzik parçaları getirmelerini istemişler ve bu müzikleri katılımcılarda stres yaratan bir manipülasyon sonrası dinletmişlerdir. Klasik müzik parçaları dinleyenlerin, diğer gruplarla karşılaştırıldığında stres sonrası kalp atış hızının daha düşük olduğu, diğer bir deyişle stres seviyelerinin daha az olduğu gözlenmiştir. Diğer bir

deyişle, diğer iki müzik türünde olumlu bir etki görülmezken, klasik müziğin stresi azaltıcı etkisi ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, sözlü müzikte, şarkı sözlerinin içeriği de oldukça belirleyici olabilmektedir. Normalde müziğin rahatlatıcı ve olumlu etkisi olsa da, şiddet içerikli müzikleri dinleyen çocuklarda dinlemeyenlere oranla -kısa süreli de olsa- daha fazla şiddet eğilimi görüldüğü bulunmuştur (Anderson, Carnegie ve Eubanks, 2003).

Müziğin olumlu-olumsuz etkisi ve müzik terapi üzerine yapılan çalışmalar halen devam etmektedir ve her yeni bulgu konuyla ilgili bilgilerimizi artırmaktadır. Ancak, şu ana kadar elde edilen bulgular çerçevesinde, -olumlu duygu durumunu artıran- müziği hem bedenimiz, hem bilişsel performansımız hem de psikolojimiz için faydalı ve iyileştirici araç olarak kullanmamız mümkün gözükmemektedir. Siz de bu yazıyı okuduktan sonra, pek çok çalışmada pek çok farklı koşul için olumlu etkisi kanıtlanan, Mozart'ın sonatlarından birini açın ve günlük koşuşturmanın, kaygıların getirdiği stresten biraz uzaklaşın; rahat bir nefes alın ve hem içinizdeki müziği hem de müziğin iyileştirici etkisini keşfedin!

Kaynaklar

Avila, C., Furnham, A. ve McClelland, A. (2012). The influence of distracting familiar vocal music on cognitive performance of introverts and extraverts. *Psychology of Music*, 40(1), 84-93.

Anderson, C. A., Carnegie, N. L. ve Eubanks, J. (2003). Exposure to violent media: The effects of songs with violent lyrics on aggressive thoughts and feelings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 960-971.

Anderson, S. A. ve Fuller, G. B. (2010). Effect of music on reading comprehension of junior high school students.

School Psychology Quarterly, 25(3), 178-187.

Burns, J. L., Labbé, E., Arke, B., Capeless, K., Cooksey, B., Steadman, A. ve ark. (2002). The effects of different types of music on perceived and physiological measures of stress. *Journal of Music Therapy*, 39, 101-116.

Gold C., Voracek M. ve Wigram, T. (2004) Effects of music therapy for children and adolescents with psychopathology: A meta-analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(6), 1054-1063.

Hodges, A. L. ve Wilson, L. L. (2010). Preterm infants' responses to music: An integrative literature review. *Southern Online Journal of Nursing Research*, 10(3), 1-16.

Knight, W. E. ve Rickard, N. S. (2001). Relaxing music prevents stress-induced increases in subjective anxiety, systolic blood pressure, and heart rate in healthy males and females. *Journal of Music Therapy*, 38(4), 254-272.

Krahe, B. ve Bieneck, S. (2012). The effect of music-induced mood on aggressive affect, cognition, and behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(2), 271-290.

Lesiuk, T. (1992). *The effect of preferred music listening on stress levels of air traffic controllers*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Colorado State University.

Lesiuk, T. (2005). The effect of music listening on work performance. *Society for Education, Music and Psychology Research*, 33(2), 173-191.

Nayak, S., Wheeler, B. L., Shiflett S. C. ve Agostinelli, S. (2000). Effect of music therapy on mood and social interaction among individuals with acute traumatic brain injury and stroke. *Rehabilitation Psychology*, 45(3), 274-283.

Standley, J. M. (2002). A meta-analysis of the efficacy of music therapy for premature infants. *Journal of Pediatric Nursing*, 17(2), 107-113.

Thompson, W. F., Schellenberg, E. G. ve Husain, G. (2001). Arousal, mood, and the Mozart effect. *Psychological Science*, 12(3), 248-251.

EDEBİYAT ÇALIŞMALARI VE PSİKOLOJİ

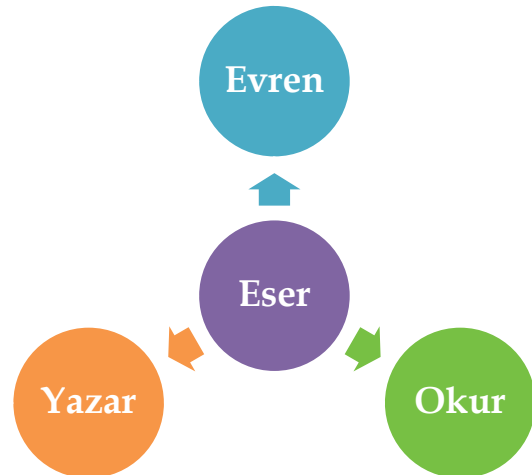
Nil Korkut-Nayk
nilkorkut@yahoo.com
ELYADAL

Günümüz edebiyat çalışmalarında psikolojinin yeri ve önemi, birçok uzmana göre oldukça açıktır. Edebiyat üzerine düşünmenin önemli bir boyutu insan üzerine düşünmekse, edebiyat çalışmalarını psikolojiden tamamen bağımsız düşünmek mümkün değildir. Edebiyat var olduğundan beri, hep insan üzerine kafa yormuş, dil dediğimiz olgunun zengin ifade potansiyelini en iyi şekilde kullanarak insan duygu, düşünce ve davranışlarını anlatmaya, anlatırken de her zaman daha iyi anlamaya gayret etmiştir. Psikolojinin gözü ile de benzer bir sonuca ulaşılabilir. Psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasından çok önce bile, insan üzerine yürütülen düşüncelerde edebiyat eserlerine hep gönderme yapılmış, insana özgü bazı temel duygu, durum ve davranışlar, neredeyse tüm dünyaya mal olmuş edebiyat karakterleriyle özdeşleşmiştir. Bu sebeplerdir ki, aşk deyince hemen akla Shakespeare'in Romeo ve Juliet'i veya kıskançlık deyince Othello'su gelir; suç ve vicdani hesaplaşma deyince Dostoevsky'nin Raskolnikov'u, ölümüne hırs deyince *Moby-Dick*'in Kaptan Ahab'ı, ihanet deyince Shakespeare'in Macbeth'i, yalnızlık ve yabancılaşma deyince Kafka'nın bir sabah uyandığında kendini bir böcek olarak bulan Gregor Samsa'sı ya da Camus'nün Mersault'su ve daha nice edebi karakter hemen hatırlanır. İnsan duygularını, davranışlarını ve zihinsel süreçlerini bilimsel bir çerçeveye içerisinde açıklamaya çalışan psikolojinin doğuşunda da, özellikle Sigmund Freud'un düşünce ve kuramlarını geliştirmesinde, edebiyatın önemli bir esin kaynağı olduğu bilinir. Günümüzde bile psikoloji alanında uzmanlaşmış kişilerin, zaman zaman edebiyat üzerine düşündüklerini ve psikolojinin bazı kavram, olgu ve kuramlarını incelerken edebiyattan örnekleri de aklalarına getirdiklerini söylemek pek yanlış olmaz.

Tüm bunlar, edebiyat çalışmaları ile psikoloji arasında oldukça sorunsuz bir ilişki varmış izlenimi yaratabilir. Her iki disiplinin tamamen kendi penceresinden bakıldığında, bu gerçekten de böyledir. Bir edebiyat eleştirmeni, yaptığı çalışmalarda psikolojiye sistematik veya sistematik olmayan şekillerde gönderme yapabilir, hatta yaptığı incelemenin çerçevesini bir psikoloji kuramı üzerine oturtabilir. Bu, edebiyat çalışmalarında oldukça yaygın bir pratiktir. Bir psikolog içinse edebiyat, belki çoğu zaman ilgi ve sempati duyduğu, belki de zaman zaman çalışmasının düşünsel temellerini anlatırken gönderme yaptığı, ama aslında ona oldukça uzak duran, gerçekliği ne kadar temsil ettiği şüpheli, yabancı bir alandır. Diğer bir ifadeyle, bu iki disiplinin uzmanları gerçek anlamda bir disiplinlerarası çalışma yapmak için bir araya gelmediği sürece pek de bir sorun yoktur. Ancak böyle bir ortak çalışmaya niyetlendiklerinde aslında bunun ne kadar zor olduğunu ve her iki disiplinin yöntem, algı ve anlayış açısından birbirine ne kadar uzak durduğunu hızla görecektirler. Daha kabaca bir ifadeyle, bugün psikoloji denince bir edebiyatçının aklına gelenle bir psikoloğun aklına gelen arasında ciddi farklar vardır. Hatta bunun tersi de söylenebilir: Edebiyat çalışmaları denince de bir psikologla bir edebiyatçının aklına gelen kavram ve aktiviteler oldukça farklı olabilir.

Tüm bunlardan yola çıkarak, burada öncelikle edebiyat çalışmalarında psikolojinin genelde ne anlama geldiği, nasıl kullanıldığı ve edebiyatçıların psikolojiye çoğunlukla nasıl yaklaştığı tartışılacaktır. İki disiplin arasındaki farklılık ve sorunları kabaca ortaya koyacak bu incelemeyi takiben, bu farklılıklardan her iki disiplin için de verimli olabilecek bir senteze gidilip gidilemeyeceği tartışılacaktır.

Tarih boyunca süregelen edebiyat çalışmaları ve eleştirel yaklaşımlar, ünlü edebiyat profesörü M. H. Abrams'ın oluşturduğu, Şekil 1'de görülebilecek şema üzerinden sınıflanabilir. Abrams'a göre, edebiyatın dört temel ögesi, (1) eserin kendisi, (2) eserin evreni, yani eserde yaratılan ve gerçeklikle yakın veya uzak ilişkisi olduğu düşünülen dünya, (3) yazar ve (4) okurdur. Bu dört öge hiçbir zaman birbirinden tamamen bağımsız düşünülemez ve aralarında önemli örtüşme ve etkileşimler vardır. Buna rağmen, Eski Yunan'dan beri süregelen edebiyat çalışmaları, eksenlerini değişik dönemlerde değişik ögelere kaydırmış ve daha güncel ve geçerli kabul edilen edebiyat eleştirileri hep o eksenlerde yapılmıştır. Bu öğelerden psikolojinin konuları ile en ilişkili görünenleri belki de "yazar" ve "okur"dur. Yazar odaklı edebiyat çalışmalarının sıkça sorduğu sorular şöyle sıralanabilir: Yazarlık nasıl bir olgudur? Yazarı yazmaya motive eden nedir? Yazarın seçtiği konularla kendi yaşamı ve deneyimleri arasındaki ilişki nedir? Eser, yazarın birinciyle ilgili ne gibi ipuçları barındırır? Yapıtta ortaya çıkan yazar kişiliğiyle gerçek hayattaki kişilik arasında nasıl bir ilişki vardır? Yazarlıkta ilham diye bir kavramdan bahsedilebilir mi? Yaratıcılık ne demektir? Yaratma nasıl olur, hangi zihinsel süreç ve aktiviteleri içerir? Yazarı diğer insanlardan zihinsel anlamda ayıran bir özellik var mıdır, varsa nedir ve nasıl açıklanabilir? Edebiyat tarihinde bu soruların kuramsal ve felsefi düzlemde en çok tartışıldığı dönem, 18. yüzyılın sonlarını ve 19. yüzyılın başlarını kapsayan Romantik dönemdir. Özellikle İngiliz

Şekil 1. M. H. Abrams, *The Mirror and the Lamp*

ve Alman Romantik şair ve düşünürler, yazarı ve yaratma süreçlerini tanımlamaya çalışmış, bunlarla ilgili metaforlar geliştirmiş, tüm bunları yaparken de yazara zaman zaman yaratıcılıkla ilgili tanrısal özellikler atfetmemişlerdir. Yazar odaklı sorular Romantik dönem sonrasında da -daha az sıklıkla da olsa- sorulmaya devam etmiştir. Yirminci yüzyılda felsefede fenomenolojik yaklaşımların ortaya çıkması edebiyat çalışmalarını da etkilemiş ve yazar ve bilinç kavramları üzerine yazılıp çizilmiştir. Hatta bu konulara sadece edebiyat eleştirmenleri veya kuramcılar değil, aynı zamanda edebi ürünleriyle tanınan Proust, Sartre gibi düşünürler de kafa yormuştur. Tüm bu soruların psikoloji biliminin bilinç ve zihinsel süreçler üzerine sorduğu sorularla ilişkisi açıktır. Ancak buna rağmen, “edebiyat çalışmalarında psikoloji” denince ilk akla gelen, yazar ve bilinci odaklı konular değildir. Bu durumun bir sebebi, edebiyat çalışmalarında yazara, yazarın bilincine ve yaratma sürecine dair tartışmaların çoğu zaman soyut düzlemin ve felsefi söylemlerin dışına çıkamaması olabilir. Ama belki bundan daha geçerli bir sebep, 20. yüzyılın ortalarından itibaren edebiyat çalışmalarına damgasını vurmuş olan formalist akımlardır. Bu akımlar, edebiyatı kendi içinde daha tutarlı, daha nesnel ve “bilimsel” bir disiplin haline getirmek amacıyla, edebiyat çalışmalarında en doğru yaklaşımın öncelikle ve hatta sadece edebiyat yapıtının kendisine odaklanmak olduğunu savunurlar. Formalistlere göre, edebiyat eleştirmeninin elindeki en somut ve önemli inceleme malzemesi, edebiyat metninin kendisidir. Bunun dışına çıkan, yani yazara veya okuyucuya odaklanan her tür inceleme, öznel ve tutarsız olmaya, yani bilimsellikten olabildiğince uzaklaşmaya mahkumdur.

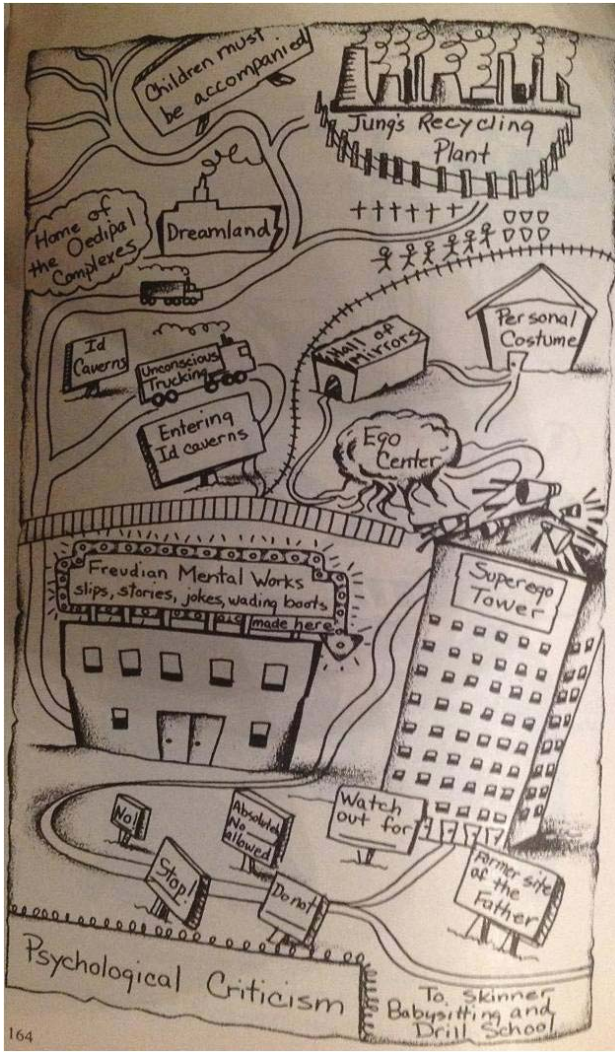
Formalist akımların edebiyat çalışmaları disiplinine çok büyük katkıları olmuştur fakat bir yandan da yukarıda bahsedilen sonuçlar doğmuştur. Abrams’ın şemasına dönerek, buradaki okur ögesi de benzer bir sebeple edebiyat çalışmalarında çoğunlukla daha arka planda kalmıştır. Aslında yine 20 yüzyılda, biraz da formalizme tepki olarak, okur odaklı kuramlar geliştirilmiş ve bu yönde edebiyat eleştirisi de yapılmıştır. Okur odaklı edebiyat çalışmaları, edebiyat metni ile okur arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışır. Okur, eserdeki anlama nasıl, hangi bilişsel süreçlerden geçerek ulaşır? Metnin anlamı her okur için aynı olabilir mi? Anlam üretmede okurun kişisel geçmişinin ve içinde bulunduğu tarihsel, sosyal, kültürel ortamın nasıl bir etkisi vardır? Metin algısının ne kadarı dilin yönlendirmesi, ne kadarı okurun kendi yönelimleri ile ilişkilidir? Bu gibi soruların psikoloji ile ilişkisi yine çok açıktır ve bu konularda çalışan edebiyatçılar psikolojinin kuram ve bulgularından zaman zaman yararlanırlar. Buna rağmen, yukarıda yazar odaklı çalışmalara dair söylenen, burada da yinelenebilir. “Edebiyat çalışmalarında psikoloji” denince, en öncelikle akla gelen, okur odaklı çalışmalar da değildir.

Edebiyat çalışmalarında psikolojinin en yaygın kullanımı, Abrams’ın şemasında yazar ve okurdan sonra geriye kalan iki ögeye, yani eserin kendisi ve özellikle de yarattığı evrene odaklı çalışmalarda gözlemlenebilir. Bir edebiyat eleştirmeni bir eseri inceler ya da yorumlarken, zaman zaman eserin yarattığı evreni gerçek dünyanın iyi bir temsili ya da taklidi olarak alır. Eserdeki karakter ve olayların kurgusal olduğu fikrini bir süreliğine arka plana iterek, bu karakterlere gerçek hayatta rastlanabilecek kişiler gibi yaklaşır ve onların duygu, düşünce ve davranışlarını irdeleyerek. Bu irdeleme pek çok düzlemde yapılabilir ve psikoloji

bunların en önemlilerindedir. Eserdeki karakter neden böyle davranmıştır? Yaşadığı sorun ve sıkıntılarının çocukluğundaki deneyimleriyle herhangi bir ilişkisi var mıdır? Karakterin davranışları, kurduğu ilişkiler, kullandığı dil ve hatta gördüğü rüyalar, onun bilinçaltıyla ilgili ne gibi ipuçları vermektedir? Örneğin, Shakespeare’in Hamlet’i neden sürekli düşünür, geçmişle hesaplaşır ve delirme noktasına gelir de, eline çok fırsat geçtiği halde bir türlü babasının katili olan amcasından hesap soramaz, babasının öcünü alamaz? Veya Moby-Dick’teki Kaptan Ahab neden bir balinanın peşinden bu kadar koşar, onu ölümüne kovalar ve bunu tüm yaşamının merkezi ve anlamı haline getirir? Böyle soru ve irdelemeler, edebiyat çalışmalarında genelde çok kabul gören yaklaşımlardır. Arkalarında yatan fikir ise, büyük edebiyat eserlerinin aslında hayal ve kurgu ürünü olan bu karakterlerinin, insana ve insan psikolojisine dair çok şey söylediği, yani gerçek dünyadaki insanı anlamaya önemli katkılar yapacağıdır. Bir edebiyatçı için çoğunlukla çok geçerli olacak bu görüş, bir psikolog için tartışmaya açık olabilir. Çünkü psikoloğun gözüyle, ne olursa olsun, irdelenen karakter ya da durum gerçek değildir, bir kurgu ürünüdür ve bu sebeple böyle bir inceleme ne kadar geçerli ve değerli olduğu tartışılır.

Burada bir psikoloğun dikkatini çekebilecek başka bir sorun da, edebiyatta bu tarz incelemelerin hemen her zaman Freud ve sonrasındaki psikanalitik kuramlara gönderme yapmasıdır. Örneğin, Şekil 2’deki edebiyat öğrencileri için yazılmış ve edebiyatta değişik eleştirel yaklaşımları anlatan “*Texts and Contexts*” (1994) başlıklı kitaptan alınan çizim, edebiyat çalışmalarında psikolojinin genelde nasıl algılandığını oldukça net bir şekilde göstermektedir. Kitabın “Psikolojik Eleştiri” başlıklı bölümünün girişinde sunulan bu çizimde ağırlıklı olarak Freud’un kuramlarına gönderme yapılmakta, Jung ve Skinner ise daha arka planda kalmaktadır. Eğer bu kitap biraz daha güncel ve daha üst düzey öğrencilere hitap ediyorsa, bu çizime Jacques Lacan ve Julia Kristeva’nın kuramları da eklenmiş olurdu. Ama yine edebiyat ve psikoloji denince akla gelen kuram ve kavramların büyük çoğunluğu aslında psikanalize ait olurdu. Bu örneğin de işaret ettiği gibi, edebiyat çalışmalarında psikolojiye atfedilen önem, aslında çoğu zaman psikanalize atfedilen önemdir. Bir edebiyat eleştirmeni, psikoloji ve psikanalizin birbiri yerine kullanılmayacak kavramlar olduğunu bildiği halde, bunları çoğu zaman, bir psikoloğa kıyasla, birbirine çok daha yakın iki kavram veya çalışma alanı olarak düşünebilmektedir.

Edebiyat ve psikolojideki yaklaşım farklılıkları, Freud üzerinden de örneklenebilir. Her iki disiplinde de Freud’un önemli bir yeri olduğu tartışılmaz fakat edebiyat ve psikolojinin Freud’u algılayış şekilleri arasında ciddi farklar vardır. Burada Freud’un çok yönlü bir kişilik olması, kendi uzmanlık alanının yanında edebiyat ve sanat üzerine de fikir yürütmüş ve yazılar yazmış olması önemli bir etkenidir. Modern psikoloji, Freud’un savlarının ne kadar doğru ve yöntemlerinin ne kadar bilimsel olduğunu ciddi şekilde tartışmaktadır. Buna rağmen, günümüz edebiyat çalışmalarında Freud’un herhangi bir kuramı çerçevesinde bir eser incelemesi yapmak, halen çok geçerliliği olan bir yaklaşım olabilir. Bu da göstermektedir ki, sosyal bilimlerden çok beşeri bilimlerin yöntemlerini benimseyen edebiyat çalışmaları disiplininde Freud, bilim insanı kimliğiyle değil de, düşünür kimliğiyle -yani felsefe ve beşeri bilimlere yakın duruşuyla- ön plandadır. Bu durum, Freud’un edebiyat

Şekil 2. S. Lynn, *Texts and Contexts* (1994)

çevrelerinde çok iyi bilinen ve değer verilen bazı kavramların, psikologlar tarafından pek tanınmaması veya değerli görülmemesi sonucunu bile doğurabilmektedir. Aynı şekilde, psikologların Freud'a ilişkin önemsemediği bazı kurum ve kavramlar da edebiyat çalışmalarında aynı derin ilgiyi göremiyor olabilir.

Tüm bunlar, edebiyat çalışmaları ve psikolojinin, karşılıklı ilgi ve sempatiye rağmen, aslında anlayış ve yöntem olarak birbirlerine ne kadar uzak durduğunu ve bu uzaklaşmanın zaman içerisinde daha da artmış olduğunu göstermektedir. Bu farklı duruşlarından dolayı her iki disiplinin de birbirini eleştirebilir ve her iki pencereden yapılacak eleştirilerde önemli haklılık payları olabileceğini söylemek pek de yanlış olmaz. Modern psikolojinin gözüyle edebiyat çalışmaları, zaman zaman bilimsel yöntemlerden çok uzak, edebiyat kisvesi altında her istediğini istediği gibi söylüyor ya da yorumluyor görünebilir. Edebiyat çalışmalarının modern psikolojideki gelişmeleri ve daha güncel kuramları takip etmemiş ve bunları psikolojik edebiyat eleştirisi denen alana entegre etmemiş olması da başka bir eleştiri konusu olabilir. Fakat madalyonun öbür yüzünden

bakıldığında, edebiyat çalışmalarının da modern psikoloji çalışmalarındaki yaygın eğilimlere bazı önemli eleştiriler getirebileceği görülür. Modern psikoloji biliminin giderek artan düzeyde ölçülebilir matematiksel ve istatistiksel özellikler ediniyor olması, zaman zaman ölçümlere fazlaca sıkışıp insan karmaşıklığını hak etmediği şekilde sayı ve figürlere indiriyor olması ve tüm bunları yaparken de insana dair düşünsel temellerden fazlaca uzaklaşıyor olması, bir edebiyatçının gözüyle getirilebilecek önemli eleştirilerdir.

Her iki disiplinin birbirine yöneltebileceği bu eleştiriler oldukça haklı ve kayda değerdir ve özellikle de bundan dolayı edebiyat çalışmaları ve psikolojinin gerçek anlamda bir ortaklık ya da yakın ilişki içerisinde çalışmayı başarabilmesi çok önemlidir. Böyle ortak çalışmaları yürütmek, bu disiplinlerin farklı yöntem ve yaklaşımları içerisinde ne kadar zor olsa da, uzun vadede her iki disipline de önemli katkılar sağlayacaktır. Bu konuda umut vadeden bir oluşum, edebiyat çalışmalarında son 10-15 yıldır önemli gelişmeler göstermekte olan "ampirik edebiyat çalışmaları" başlıklı alt alandır. Ampirik edebiyat çalışmaları, ağırlıklı olarak modern anlatıbilim ve bilişsel bilimlerdeki gelişmelerden beslenen ve özellikle okur odaklı edebiyat çalışmalarına daha "bilimsel" ve objektif yaklaşımlar getirmeyi hedefleyen disiplinlerarası bir alandır. Psikoloji bilimi ile de işbirliğine çok açık olan bu alan, her tür metin-okur ilişkisini, edebiyattaki klasik okur odaklı çalışmaların bulgularından yola çıkarak, deneysel yöntemlerle ölçmeye ve incelemeye çalışmaktadır. Bu alan giderek daha yaygın ve geçerli hale geliyor olsa da, birçok edebiyat çevresinde hala şüphe ile karşılanmaktadır. Böyle çalışmaların uzun vadede daha klasik edebiyat çalışmalarını yutabileceği ve edebiyat eleştirisini insan faktöründen uzaklaştırarak tamamen sayı ve ölçümlere indirgeyebileceği gibi endişelerin haklı yanları mutlaka vardır. Fakat bu çalışmalar doğru ve istenen şekilde, gerçek ve samimi bir disiplinlerarası ortaklık içerisinde yapıldığında, bahsi geçen tehlikeler asgariye indirilebilir. Böylece hem edebiyat çalışmaları hem de psikoloji, kendi yöntem ve yaklaşımlarının zaman zaman empoze ettiği radikallikleri törpüleyebilir. Edebiyat çalışmaları, aslen beşeri bilimlerin yöntem ve yaklaşımlarını benimsese de, incelemelerini daha nesnel ve tutarlı temellere dayandırabilir. Benzer şekilde, psikoloji bilimi de sayılara ve istatistiksel verilere fazlaca kapıldığında, ana inceleme malzemesinin insan olduğunu ve bu sebeple beşeri bilimlerin ürettiği düşünce ve yöntemlere zaman zaman da olsa daha çok kafa yorması gerektiğini hatırlayabilir. Böyle samimi bir işbirliğinin gerçekleşmesi ve zamanla daha yaygın hale gelmesi, her iki disipline de uzun vadede önemli kazanımlar getirecektir.

Kaynaklar

Abrams, M. H. (1953). *The mirror and the lamp: Romantic theory and the critical tradition*. New York: Oxford University Press.

Adams, H. (Ed.) (1971). *Critical theory since Plato*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

International Society for the Empirical Study of Literature (IGEL). 9 Kasım 2012, <http://www.psych.ualberta.ca/IGEL/index.php>

Lynn, S. (1994). *Texts and contexts: Writing about literature with critical theory*. New York: Harper Collins College Publishers.

ARADA KALMIŞ İMGELER: ÖLÜM, FOTOĞRAF VE ÖLÜ-DOĞAN FOTOĞRAFÇILIĞI*

Pelin Aytemiz
pelinaytemiz@gmail.com
Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Craig Owen (1996) "Fotoğraf için poz verdiğimde ne yaparım?" sorusuna şöyle yanıt verir: "Donarım, dönüşmek üzere olduğum sabit fotoğrafı önceden sezercesine..."¹ (akt. Silverman, s. 202). Owen'ın kameraya poz verdiği anla ilgili bu yazdıkları, fotoğraf çekerken poz verenleri hayretle izlememe ve kendi poz verme hallerime yabancılaşmama neden oldu uzun süre. Fotoğraf çektiğim için kameraya toplu halde poz verilen anları düşündüğümde, herkesin işlerini bir yana bırakıp, kıpırdamadan durdukları o benzer sahneler geliyor aklıma. Kadrajın dışında kalan hareketli hayatın aksine, poz verenler, bakılıyor olma fikrinden büyülenmişçesine gözlerini kameranın bakışından ayıramazlar adeta. Fotoğrafçı deklanşöre basmayı ne kadar geciktirirse, poz verenler buz kesmiş eğreti duruşlarını da o kadar çok farketmeye başlarlar. Gülümsemeler yüzlerde donmaya başlarken, gözleri kırpmamak gitgide zorlaşır. Ardından da zaman akışını durdurup sabitleyen deklanşörün beklenen sesi gelir. Özneler ölü katılığı (rigor mortis) çağrıştıran pozlarında fotoğraflanırlar. Fotoğraf makinesinin 'klik' sesini hemen bir rahatlama hissi takip eder ve metaforik bir ölümün kıyasında olmanın yarattığı gerginlik dağılıverir. Poz vermenin/fotoğraflanmanın getirdiği ve kişiye kendi mutlak ölümünü hatırlatan *memento-mori* duygusundan bir an önce kurtulmak adına, yaşam sanki biraz öncesinden daha büyük bir şevkle kucaklanır. Fotoğraf, artık ölü olan bir anın temsilidir ve gün geçtikçe ölümü daha çok hatırlatmaya başlar. Fotoğrafın *memento-mori* vurgusunu yerine getirmekte başarısız olduğu tek halin, fotoğraftaki kişinin zaten ölü olarak fotoğraflandığı örnekler olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki *post-mortem* fotoğraflar, kamera zamanı tutsak ederken, saati durmuş bir varlığı belgeler. Sıradan fotoğrafların aksine, *post-mortem* fotoğraflarda poz veren bir zamanlar yaşıyor olan değildir, o ölüyken poz verdirilmiş, kameraya doğru bakmış gibi yaptırılmış ve yaşıyor gibi fotoğraflanmıştır.

19. yüzyılda fotoğraf teknolojisinin ilk ürünlerinden biri olan daguerotip'in icadı ile yas ritüelleri kapsamında, ölü yakının fotoğraflarının çekilmesi -yani *post-mortem* fotoğrafçılık- Avrupa'da ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde çok yaygın bir hal almıştır. *Post-mortem* fotoğraf geleneği, kaybedilen kişinin anısını yaşatmak üzere ailesi ile çekilen son bir fotoğrafa olanak sağlamaktaydı. Hafızalarda "sonsuz dek" yer etme iddiası taşıyan bu fotoğraflar, özellikle Victoria Döneminde detaylı ve dikkatlice tasarlanan matem uygulamalarının bir parçası haline gelmişti (Burns, 1990). *Post-mortem* fotoğraflardaki ölü, kameranın karşısındaki hareketsiz ve sessiz haliyle, ne poz vermenin ölümü anan deneyimini yaşamış, ne de fotoğraflanmanın özneliği tehdit eden gerilimlerine tanık olmuştur. Ne de olsa, kameranın deklanşörü, zaten ölü olanı, metaforik olarak tekrar öldüremez. Fotoğraf, ya-

şayan öznelere varlıklarını yakalayıp² sabitleyerek, Roland Barthes'ın betimlemesiyle poz veren özneliklerini kaybettirerek bir nesne haline getirmekte başarısız olur. Barthes (2000) *Camera Lucida: Fotoğraf Üzerine Düşünceler* isimli kitabında kendi poz verme deneyimine dayanarak, kameranın kendisini nasıl bir nesneye dönüştürdüğünü gözlemlerken şöyle yazar:

"...mercek önünde ben, aynı anda: olduğumu sandığım, başkalarının olduğumu sanmalarını istediğim, fotoğrafçının olduğumu sandığı, ve fotoğrafçının sanatını göstermek için kullandığıyım. [...] Fotoğraf, doğruyu söylemek gerekirse, benim ne özne, ne de nesne ama bir nesneye dönüştüğümü hissedilen bir özne olduğum gizli anı temsil eder: o anda ölümün (arada kalan olayın) bir mikro çeşidini yaşıyorum: tam anlamıyla bir hayalet haline gelirim..." (s. 27).

Bu bağlamda, Barthes'ın deneyiminin aksine, poz veren özne halihazırda ölü olduğunda, fotoğrafı onu temsil edip imgeleştirerek basitçe nesneleştiremez.

Barthes'ın ölümlerin fotoğraflanması ile ilgili tespitleri heyecan vericidir. Ona göre fotoğraflanılan kişinin kamera karşısında varlığı asla metaforik olamaz. Fotoğrafın kanıtladığı bir şey varsa, o da fotoğraftaki kişinin o belirli anda, orda oluşudur. Barthes'a göre bu bir Gerçektir. Ölü fotoğraflarını korkunçlaştıran ise, fotoğrafın sunduğu, "Gerçek" ve "Canlı" kavramları arasında çıkan karışıklıktır. Fotoğraf bir yandan fotoğraftakinin gerçek ve dolayısıyla canlı olduğunu öne sürerken, bir yandan da bu gerçeği geçmişe kaydırarak (bu vardı, ama artık yok), ölü olduğunu öne sürer. Ölü fotoğraflarını korkunçlaştıran şey; Barthes'ın sözleri ile "söz gelişi fotoğrafın cesedin ceset olarak canlı olduğunu onaylamasıdır. Bu ölü bir şeyin yaşayan görüntüsüdür" (s. 97-98). Bu anlamda ölü bedenler fotoğraflandıklarında görsel kültürde ilginç gerilimler barındıran temsiller olarak yerlerini alırlar.

Ne ölü beden, ne de fotoğrafın basit birer nesne olduğunu söyleyebiliriz. Göstereni ile arasındaki sıkı bağlantıları nedeni ile, hem fotoğrafın hem de ölü beden maddesellikleri kolayca göz ardı edilir. Bu karmaşık durum, cesedin; kişinin yaşarkenki haline yaptığı gönderme ve fotoğrafın; resmettiği kişiyi çağrıştırmaktaki meziyeti nedeni ile, bakan kişinin fotoğrafı ya da cesedi görmek yerine, temsil edileni görmesi ile sonuçlanır. Fotoğraf ve temsil edilen arasındaki sınırlar bellek oyunları ile beraber silikleşir. Fotoğrafın obje olarak varlığı görünmez hale gelir, bu nedenle Edwards'a (1999) göre fotoğraf "transparan" bir objedir (s. 223). Kişinin temsili ve fotoğrafı arasındaki bu garip ilişkiye benzer şekilde, ölü beden, yas tutan için, temsil ettiği kişiden bağımsız olarak algılanmaz. Bu

*Stillbirth Photography veya Stillborn Photography

¹Yazarın kendi çevirisidir. Alıntının orijinali şöyledir: "What do I do when I pos efor a photograph_I freze... as if anticipating the still I am about to become" (akt. Silverman, 1996, s. 202).

²İngilizcede fotoğrafı almak anlamını taşıyan "capture" kelimesinin aynı zamanda ele geçirmek, esir etmek, yakalamak, tutsak etmek ve zapt etmek anlamlarını da taşıyor olması ilginçtir.

Şekil 1. Post-mortem daguerotip örneği

Not. Bu tipik *post-mortem* daguerotip’de ölümün ve özlemin kamera karşısında yeniden kurulduğunu görebiliyoruz. Kamerasına bakmak yerine kaybettikleri bebeklerine bakan anne babanın beden dilleri ve siyah yas kıyafetleri acılarını yansıtırken, masa üzerinde duran ilaç şişeleri adeta bebeğin ölümünü durduramadıklarının bir kanıtı olarak kompozisyona eklenmiştir.

anlamda ölü bedenler ve fotoğraflarının, tarif etmesi zor, nesne ve özne halleri arasında salınan ve hep bir önceki hali hatırlatan (ölmeden önceki hali ya da geçmiş zamanı) varlıklar olduğunu söyleyebiliriz. Fotoğraf ve ölüm arasındaki yoğun ilişki, fotoğraf üzerine çalışan birçok eleştirel kuramcı tarafından kavramsallaştırılmıştır (Barthes, 2000; Batchen, 2002; 2004; Bazin, 1960; Berger, 1980; Burns, 1990; Silverman, 1996; Sontag, 1979). Barthes (2000), “çekilen her fotoğrafımda aradığım şey, ölümdür” diye yazarak, her imgesinde ölüm iması görür. O’na göre, fotoğrafın özünde yatan şey ölümün ta kendisidir. Ölüm her fotoğrafın içine bu kadar işlenmişken, kameranın önünde ölü birinin varlığı konuyu çok daha katmanlı ve çarpıcı hale getirir.

Ölü bedeninin fotoğraflanması ile ilgili konuyu iyice karmaşıklaştıran bir tür olarak ise ölü-doğan fotoğrafçılığını (*stillborn photography*) tartışabiliriz. Her ne kadar günümüz modern toplumlarında ölü bedeninin fotoğraflanması, ölüme karşı değişen tutumlar nedeni ile tabu haline gelmiş olsa da (Aries, 1974), 1980’lerde Amerika Birleşik Devletleri’nde, sağlık hizmetleri alanında doğum sonrası kayıp yaşayan ebeveynlerin yas sürecine olumlu katkıları olduğu düşünülerek tekrar uygulanmaya başlanmıştır (Ruby, 1995, s. 185).

Post-mortem fotoğraf ikonografisini aynaladığını söyleyebileceğimiz (Şekil 2’de görülebileceği gibi) ölü-doğan bebeklerin aileleri ile birlikte ilk ve son fotoğrafları, yası tutulmanın anısını yaşatmak konusunda benzer arzular gütmektedir. İlk bakışta alışagelmış aile fotoğraflarını andıran, anne ya da babalarının kollarında uyuyormuş gibi görünen cansız bebeklerin imgeleri, özünde yaşamın kıyısında oluşun ama yaşanmamış bir hayatın kanıtını sunar. “NILMDTS: Now I Lay Me Down To Sleep Foundation”³ adı altında Amerika Birleşik Devletleri’nde hizmet veren ve

Şekil 2. Yas tutan anne ve bebeği - Post-mortem fotoğraf (İngiltere, 1875)

Not. Thanatos Arşivi’nden alınmıştır.

çok sayıda profesyonel fotoğrafçının gönüllü olarak çalıştığı vakıf, erken bebek kaybı yaşayan ailelerin yas süreçlerine destek olmayı amaçlamaktadır.

Hallam, Hockey ve Howard (1999) daha önceleri, ölü doğan bebeklerin “henüz insan olmamış varlık” olarak tanımlanarak tıbbi atık ya da ölü doku olarak kabul edildiğine değinir (s. 14). Günümüzde bu algının değiştiğini ve bazı kurumların ailelerin, ölü doğan bebekleri ile zaman geçirmesine fırsat tanıdıklarını yazar. Bu kısa sürede anılar biriktirilir. Bebek giydirilir, isim alır, kucaklanır ve bebeğin fotoğrafları çekilir. Bu pratikler sayesinde Hallam, Hockey ve Howard’a göre (1999) yaşamayan bebeğe bir kimlik kazandırılır ve adeta bir “evlat” üretilmiş olur (s. 14). Aynı şekilde Margaret Godel de (2007), ölü-doğan fotoğrafçılığının, anne karnının dışında yaşama olanağı bulamamış bebeklere, aile bireyi olma şansını kazandırdığını yazar. Bu imgelerin, ebeveyn olma potansiyeli taşıyan ama ölü doğum nedeni ile tam anlamıyla bu statüye erişemeyen çiftlere, annelik-babalık kimliğini edinme olanağı da verdiğini tartışır (s. 257).

Godel, bebeklerin fotoğraflanmasının varlıklarının bir kanıtı olarak görev görerek toplumsal bir birey olarak algılanmasına olanak sağladığını iddia eder (s. 258). Bu bağlamda kimlik kazandırma görevini üstlenen aracın fo-

³Şu adresten detaylı bilgiye ulaşabilirsiniz: <http://www.nowilaymedowntosleep.org>

toğraf olması şaşırtıcı değildir. Kaja Silverman, her öznenin var olması için, görülmesi gerektiğini tartışır. Gerçek bir fotoğraf makinesi bize doğru çevrildiğinde, görüntüyü olduğumuzu en yoğun şekilde fark ettiğimizi yazar (Silverman, 1996, s. 197). Benzer şekilde Susan Sontag (1979) öz-nelerin kendi fotoğraflarının çekilme isteğini, fotoğraf ile "gerçek" olduklarına inandıklarını yazarak açıklar. Ölüm ve doğum eşiklerinin üst üste bindiği tuhaf bir durumu belgeleyen ölü-doğan bebeklerin fotoğrafları, bebeğe aile içinde bir yer verirken, aileye yas tutabilmeleri ve çocuklarının anısını yaşatabilmeleri için bir fırsat vermiş olur. Bu fotoğraflar bebeklerin varlıklarının bir teyidi olurken onları adeta Sontag'ın dediği gibi "gerçek" kılar. Fiona Parrot (2010) "Bringing Home the Dead: Photographs, Family Imaginaries and Moral Remains" adlı makalesinde kaybedilmiş kişilerin, fotoğrafları aracılığı ile nasıl gündelik hayatın bir parçası haline getirildikleri üzerinde durur. Ölümün getirdiği uzaklık, sevilen kişilerin fotoğraflardaki temsilleri ile aşılır. Ölü doğan bebeklerin fotoğrafları da çerçevelenmiş diğer fotoğrafların yanında bir yer bularak ailenin gündelik hayatına eklenir.

Genellikle kaybedilen zamanın ve yaşanmış anların izlerini günümüze taşırken nostalji ve melankolik hisleri de beraberinde getiren fotoğraflar, kişisel yas tutma uygulamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Ölü-doğan fotoğrafları, doğdukları gün ölen yaşamlar için ancak deneyimlenmemiş bir hayatı ve yaşanmamışlığı temsil ediyorken, yas tutanlar için bu tip fotoğraflar, yaşanan kayıp ile başa çıkmanın önemli bir yolunu oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- Aries, P. (1974). *Western attitudes toward death: From the middle ages to the present*. (P. M. Ranum, Çev.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Bazin, A. (1960). The ontology of the photographic image. *Film Quarterly*, 13(4), 4-9.
- Barthes, R. (2000). *Camera lucida: Fotoğraf üzerine düşünceler*. (R. Akçakaya, Çev.). İstanbul: Altıkırkbeş Yayın. (Orjinal çalışma basım tarihi 1980).
- Batchen, G. (2004). *Forget me not: Photography and remembrance*. New York: Van Gogh Museum - Amsterdam and Princeton Architectural Press.
- Berger, J. (1980). *About looking*. Vintage Books: New York.
- Burns, S. (1990). *Sleeping beauty: Memorial photography in America*. Altadena, California: Twelvetrees Press.
- Parrott, F. (2010). Bringing homethe dead: Photographs, family imaginaries and moral remains. M. Bille, F. Hastrup ve T. Sorensen, (Ed.), *An anthropology of absence: materialization of transcendence and loss* içinde (131-148). New York: Springer.
- Godel, M. (2007). Images of stillbirth: Memory, mourning and memorial. *Visual Studies*, 22(3), 255-269.
- Hallam, E., Hockey, J. ve Howard, G. (1999). *Beyond the body death and social identity*. London: Routledge.
- Ruby, J. (1995). *Secure the shadow: Death and photography in America*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Silverman, K. (1996). *The threshold of the visible world*. New York: Routledge.
- Sontag, S. (1979). *On photography*. London: Penguin Books.

MADDE YANLILIĞI: TEST MADDELERİ YANITLAYICILARA PERFORMANSLARINI GÖSTERMELERİ İÇİN EŞİT ŞANS SAĞLIYOR MU?

H. Eren Suna

hesuna@baskent.edu.tr

Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Günümüzde, eğitim süreci boyunca öğrenciye ve eğitim sisteminin farklı öğelerine yönelik karar verilme durumlarında sıklıkla testler kullanılmaktadır. Testlerin eğitim sisteminde genel kullanım amaçları, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin belirlenmesi, öğretim programının değerlendirilmesi, öğretimin etkililiğinin belirlenmesi, öğrenme eksikliklerinin belirlenmesi ve öğrenci başarısının değerlendirilmesi olmak üzere beş temel grupta toplanabilir (Baykul, 2000). Testlerin eğitim sürecindeki kullanım amaçlarından görüleceği üzere, farklı amaçlar için geliştirilmiş testlerden elde edilen sonuçlar, eğitim sürecinde alınacak birçok karara dayanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, ancak testlerden elde edilen sonuçların güvenilir ve geçerli olması durumunda, bu sonuçlar göz önüne alınarak verilen kararların amaca hizmet edebilmesi mümkündür, aksi takdirde verilen kararların isabetliliği şüphe çekici olacaktır.

Testlerden elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilir ve geçerli olması, test geliştirme süreci basamaklarının uygun olarak izlenmesi ile sağlanabilir. Test geliştirme süreci, ölçülmesi amaçlanan özelliğin belirlenmesi amacıyla, sistematik bir yolla, ölçme aracının uygulanabilir hale getirilmesini ifade eder. Test geliştirme sürecinin en önemli basamaklarından birisi de maddelerin yazılmasıdır. Maddelerin yazılabilmesi için öncelikle ölçülmesi amaçlanan özelliğin hangi madde türü ile en uygun şekilde ölçülebileceğine karar verilmelidir. Bu işlem tamamlandıktan sonra, uygun görülen madde türü veya türleri ile maddelerin yazılmasına geçilebilir.

Maddeler, testi oluşturan birimlerdir ve maddelerin kalitesi, içeriğinde bulunduğu testin isabetli kararlara dayanak olacak sonuçlar sağlaması açısından büyük öneme sahiptir. Maddeler ile ölçülmek istenen özelliğin diğer özellikler ile karıştırılmadan ölçülmesi, o maddeden alınan puanların geçerli olmasını sağlar. Bu durumun sağlanması için ölçme yapılacak grup, ölçülecek özellik anlamında tanımlı, grup içindeki olası bilişsel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Madde ile ölçülmek istenen özellik dışında, söz konusu özellik ile ilgisiz olan değişkenlerin maddelere dâhil edilmesi ve yanıtlayıcılar arasında bulunan bazı alt gruplara avantaj veya dezavantaj sağlayabilecek durumların maddelerde yer alması, maddelerden elde edilecek puanların geçerliliğini azaltır. Bu şekilde bozucu etkilere sahip maddelerden oluşan bir testin sonuçları ise tartışmaya açıktır.

Testlerin, ölçmeyi amaçladıkları özellikleri, geliştirilme amaçları doğrultusunda ve mümkün olduğunca az hata ile ölçmesi amaçlanır. Bununla beraber, eğitim ve psikolojide kullanılan hiçbir test, ölçmeyi amaçladığı değişkeni hatasız olarak ölçemez. Testlerden ve testleri oluşturan maddelerden elde edilen puanların, testin ölçmeyi amaçladığı yapı dışındaki farklı kaynaklardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu durum eğitimsel ve psikolojik ölçmelerin bir özelliği olmakla beraber, hatanın yanıtlayıcıların oluş-

turduğu grupları farklı şekilde etkilemesi, diğer bir ifade ile sistematik bir hale gelmesi, ölçme süreçlerinde yanlılık sorununu ortaya çıkarır.

Yanlılık, ölçme süreçlerinde tekil olarak maddeler ve testin bütünü boyutlarında incelenmektedir. Sözlük anlamı ile yanlılık, "Gerçeğin ifadesinden veya göstergelerinden ayrılma" olarak ifade edilir (TDK, 2005). Ölçme alanyazında ise yanlılığın farklı tanımları olmakla beraber, genel ve sık kabul edilen bir tanımı "Bir gruba avantaj veya dezavantaj sağlanmasına yol açan sistematik hata" şeklindedir (Reynolds, Livingston ve Wilson, 2006; Shephard, 1981). Buna göre bir madde, ölçmeyi amaçladığı değişken ile ilgisiz herhangi bir özelliği nedeniyle yanıtlayıcılar arasında bulunan bir gruba, diğer gruplara göre avantaj veya dezavantaj sağlıyorsa, söz konusu maddenin yanlı olduğu ifade edilir.

Test maddelerinin farklı gruplar için (madde yanlılığının belirlenmesi sürecinde karşılaştırılan gruplar referans grubu ve odak grubu olarak isimlendirilir) karşılaştırılabilir sonuçlar sağlaması, söz konusu gruplara maddeleri doğru cevaplamak için eşit şans verilmesi şeklinde yorumlanabilir. Özellikle "High Stakes Tests" adı verilen ve sonuçlarına dayanılarak yanıtlayıcılar hakkında oldukça önemli kararlar verildiği testlerde yer alan maddelerin yanlılık açısından incelemesi oldukça önemli görülmektedir. Amerika Birleşmiş Milletleri başta olmak üzere farklı ülkelerde yüksek eğitim kurumlarına girişte sonucu önem teşkil eden Scholastic Aptitude Test'te (SAT) yer alan kimi sorular özellikle siyahî ve beyaz öğrencilere eşit şans tanımadığı gerekçesi ile eleştirilmiş, söz konusu soruların özellikle daha üst sosyoekonomik düzeyde bulunan beyaz öğrencilere avantaj sağladığı, eşit yetenek düzeyinde bulunan beyaz öğrencilerin incelenen maddelerde manidar olarak daha yüksek başarı gösterdiği bulunmuştur (Holland ve Wainer, 1993).

Madde yanlılığı çalışmaları, günümüzde, özellikle sonuçlarına dayanarak yanıtlayıcılar hakkında önemli kararlar alındığı testler üzerinde yoğunlaşmakla beraber; AERA'nın (1985) yayınladığı "Eğitimde ve Psikolojide Ölçme Standartları"nda, yansız maddelerin tüm eğitimsel ve psikolojik testler için bir ölçüt olduğu vurgulanmıştır. Buna göre, ölçme aracında bulunan maddeler, yanıtlayıcı grubunda bulunan tüm bireylere, bilgi veya becerilerini gösterecek şekilde fırsat sağlamalı ve herhangi bir grubun maddeleri doğru cevaplama olasılığı, diğer gruplara göre manidar farklılık göstermemelidir (Roever, 2005).

Madde yanlılığının belirlenmesi için alanyazında Klasik Test Kuramı (KTK) ve Madde Tepki Kuramı'na (MTK) dayalı çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler genel olarak madde işlev farklılaşmasını (MIF) belirleme yöntemleri olarak adlandırılmaktadır. MIF belirleme yöntem-

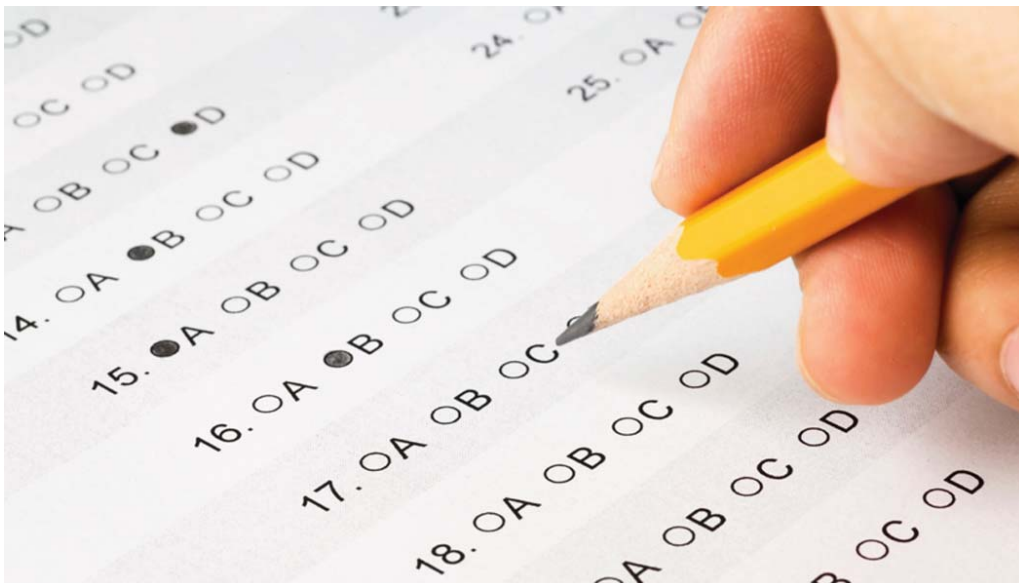
leri yapısal olarak farklılaşsa da tüm yöntemler temelde, dezavantajlı durumda olabileceği düşünülen odak grup ile incelenen maddenin avantaj sağladığı düşünülen referans grubunda yer alan yanıtlayıcıların yeteneklerinin eşitlenmesi ve eşit yetenekli yanıtlayıcıların incelenen maddedeki performanslarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu karşılaştırma sonucunda, kullanılan yöntemin gereklerine göre hesaplanan katsayının pozitif-negatif olma durumuna, büyüklüğüne ve manidarlık durumuna göre incelenen maddenin işlev farklılığı gösterip göstermediği, gösteriyorsa hangi düzeyde ve hangi grup lehine farklılık gösterdiği belirlenir. Söz konusu yöntemler kullanılarak farklı gruplarda işlev farklılığı gösterdiği belirlenen maddeler için uzman görüşü alınarak maddenin yanlı ölçme yapıp yapmadığına ilişkin karar verilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, MİF gösterdiği belirlenen maddelerin yanlı ölçme yapıp yapmadığının belirlenmesinde uzman görüşüne ihtiyaç duyulmasıdır. Diğer bir ifade ile bir maddenin MİF göstermesi yanlılık için önemli bir göstergedir fakat maddenin MİF göstermesi, kendi başına o maddenin yanlı ölçme yaptığının kanıtı olarak görülmez. Uzman görüşünde maddenin neden MİF gösterdiği, karşılaştırılan referans ve odak gruplarındaki eşit yetenekteki yanıtlayıcıların maddeyi doğru cevaplama olasılıklarının neden farklılaştığı incelenir; bu durumun maddenin yapısından kaynaklı olduğuna karar verilirse o maddenin yanlı ölçme yaptığını kanaat getirilir ve yanlı ölçme yaptığı belirlenen maddeler testten çıkarılır.

Test geliştirme, izlenmesi hassasiyet ve özen gerektiren aşamalardan oluşan bir süreçtir. Bu süreci sistematik bir şekilde yapılandırmak için test geliştiricilerine önemli bir sorumluluk düşmektedir. Türkiye'nin mevcut durumu göz önüne alındığında, özellikle yüksek öğretim kurumlarına giriş (YGS-LYS) ve birçok diğer merkezi sınavın bireyin sonraki yaşamı için belirleyici olduğu görülmek-

tedir. Merkezi sınavların tüm Türkiye'de uygulanması dolayısıyla oldukça heterojen bir yanıtlayıcı grubu ile uygulama yapıldığının göz önüne alınması ve yanıtlayıcıların oluşturduğu belirli alt gruplara göre maddelerin yanlı ölçme yapıp yapmadığının sınanması (örn., maddelerin kız ve erkek öğrenci gruplarında hangi düzeyde karşılaştırılabilir sonuçlar sağladığının belirlenmesi) büyük önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, merkezi sınavların büyük kısmını çatısı altında toplamış olan ÖSYM'nin geliştirdiği testlerin yanlılık açısından incelenmesi yeni geliştirilecek testlerin daha isabetli kararlara dayanak olmasını sağlayacak, dahası, son zamanlardaki uygulamaları farklı açılardan eleştirilen ÖSYM tarafından geliştirilen testlerin hangi düzeyde karşılaştırılabilir sonuçlar sağladığını gösterecektir.

Kaynaklar

- AERA, (1998). *Eğitimde ve psikolojide ölçme standartları*. (S. Hovardaoğlu ve N. Sezgin, Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği ve ÖSYM yayını. (Orijinal çalışma basım tarihi 1985).
- Baykul, Y. (2000). *Eğitimde ve psikolojide ölçme: Klasik test teorisi ve uygulaması*. Ankara: ÖSYM.
- Holland, P. W. ve Wainer, H. (1993). *Differential item functioning*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Reynolds, C. R., Livingston, R. B. ve Wilson, W. (2006). *The problem of bias in educational assessment in measurement and assessment in education*. Boston: Pearson Education.
- Roever, C. (2005). "That's not fair!" *Fairness, Bias and differential item functioning in language testing*. 30 Ekim 2012, <http://www2.hawaii.edu/~roever/brownbag.pdf>.
- Shepard, L. A. (1981). Identifying bias in test items. B. F. Green, (Ed.), *Issues in testing: Coaching, disclosure and ethnic bias* içinde. San Francisco, CA: Jossey Bass.

KİŞİLERARASI TARZ, KENDİLİK ALGISI, ÖFKE VE DEPRESYON*

Nesrin Hisli Şahin
nesrinhislisahin@gmail.com
Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Kendim ettim, kendim buldum: Yaşadığım depresyonda benim de rolüm olabilir mi?

İnsanlar genellikle yaşadıkları sorunlarda kendi rollerini görmekten pek hoşlanmazlar. Oysa ki söz konusu sorunun hafiflemesinde asıl önemli rol kendimize düşmektedir. Kimse, kimse için doğamayacağına, ölemeyeceğine, ameliyata girmeyeceğine, onun duygularını yaşayamayacağına, stresini yönetemeyeceğine göre, değişim istiyorsak, bu değişimde sorumluluğumuzu üstlenmeliyiz. Ancak öncelikle bu sorunda bir sorumluluğumuz var mı, onu bilmeliyiz. Bu amaçla yola çıkan ve daha sonra bu sayfalarda sizlerle paylaşılacak dört farklı araştırmanın ilki olan mevcut araştırma, bu varsayımın başlatılmıştır ve bir “öngörü” oluşturabilmeyi, sorunlar ortaya çıkmadan önce önlem alabilmeyi hedeflemektedir. Sorumuz şudur: *Yaşadığım depresyonda benim bazı özelliklerimin, yaptığım ya da yapmadığım bazı şeylerin de rolü olabilir mi?* Bu çalışmada ele alınan bu “şeyler” kişinin insanlar arası ilişkilerinde kullandığı iletişim tarzı, öfkeliyken yaptığı davranışlar ve kendine yönelik algısıdır. Bu üç “şey” de aslında, yıllar içinde öğrenilmiş, ancak istenirse ve çaba gösterilirse değiştirilebilir “alışkanlıklar” olarak değerlendirilebilir.

Depresyon konusunda şimdiye kadar yapılan araştırmalar, depresyondaki kişilerin kendilerini genellikle olumsuz olarak algıladıklarını; iletişim tarzlarının daha olumsuz olduğunu ve kişisel ihtiyaçlarını giderme konusunda yetersiz kaldıklarını; öfkelerini de genellikle bastırıp kendilerine yönlendirdiklerini göstermektedir. Mevcut çalışmada bu özellikler, toplu halde ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmada incelenen depresyon, depresyon tanısı almış 64 psikiyatrik hastanın en ciddi düzeydeki depresyon belirtileri ile 71 “hasta olmayan” kişinin en hafif düzeydeki depresif belirtilerini içermektedir. Bu iki grup, kendilerini nasıl algıladıklarına, öfkeyi nasıl yaşadıklarına ve kişilerarası ilişkilerde kullandıkları iletişim tarzlarına göre karşılaştırılmışlardır. Sonuçta, tahmin edildiği gibi, depresyon belirtileri daha ciddi olan depresyon hastalarının, kişilerarası tarzları ve kendilik algıları daha olumsuz; kişilerarası ilişkilerde gösterdikleri öfke tepkileri daha yüksek bulunmuştur. Bütün bunların yanında tahmin edileceği gibi, yaşamdan ve kişilerarası ilişkilerden duydukları memnuniyet de daha düşük çıkmıştır. Sonuçlara biraz daha ayrıntılı olarak baktığımızda, kişilerarası ilişkilerde daha yoğun olarak gösterdikleri öfke tepkilerinin “saldırgan”, “intikama yönelik” ve “kaygılı” öfke davranışları olduğu; kişilerarası ilişkilerde daha yoğun olarak kullandıkları iletişim tarzlarının da “baskın”, “kaçman”, “öfkeli”, “duyarsız” ve “manipülatif” tarzlar olduğu anlaşılmıştır.

Bütün bu “şeyler” arasından özellikle hangilerinin, kişilerin yaşadıkları depresyonun ciddiyetini tahmin etmemize yardımcı olacağı anlamak üzere yaptığımız analiz sonu-

cunda ise, hafif depresif belirtileri tahmin edebilmemizde, kişinin “eğitim düzeyi”nin, “kendisini nasıl algıladığı”nın ve “yaşamdan duyduğu memnuniyet düzeyi”nin bilinmesinin işe yarayabileceği anlaşılmıştır. Diğer deyişle, bir insanın eğitim düzeyi düşük, kendisini algılayışı olumsuz, yaşamdan duyduğu memnuniyet de düşükse, % 33 olasılıkla onun hafif düzeyde depresif belirtiler içinde olduğunu söyleyebiliriz. Eğitimden bağımsız olarak, bu iki “şey”e (kendini olumsuz olarak algılama ve yaşamdan doyum alamama), bir de “öfkenin yoğun biçimde içe döndürülmesi” ve öfkeyle ilişkili diğer saldırgan davranışların yüksek düzeyde kullanımı eklenirse, o kişilerin depresyonlarının ciddi düzeyde olduğunu tahmin etme olasılığımızın % 72’ye kadar çıkabileceğini söylemek mümkündür. Diğer deyişle, kendimizi olumsuz olarak algılamak ve yaşamımızdan memnun olmamak gibi bir zemin, bizi depresif belirtiler için hazır duruma getirirken, bunlara öfkemizi yönetememek ve kişilerarası ilişkilerde uygun davranışları gösterememek de eklenirse ciddi düzeyde depresyonla flört eder bir hale gelmemiz mümkündür.

Bu durumda, “ciddi depresyonu bulmak için kendi ettiklerimizin” neler olduğunu yeniden soracak olursak, kendimizdeki “olumlu” olan özelliklerimizi görmemek, hayatımızda “iyi” giden ya da “var” olanları fark etmemek, hep olumsuzlara ve “yok” olanlara odaklanmak, öfkemizi iyi yönetememek ve kişiler arası ilişkilerimizde suçlayıcı, sorunları çözmekten kaçan, ben merkezli tarzları kullanmak olduğunu söylemek mümkündür. Bunların tam tersini yapmak ise mümkündür, öğrenilebilir ve bizi ciddi düzeydeki depresyona karşı koruyabilir. Tabii ki kendiliğinden olmaz, çaba gerektirir. “Kendim ettim kendim buldum” dememek için...

*Bu yazı, “Şahin, N. H., Durak-Batıgün, A., ve Koç, V. (2011). Kişilerarası tarz, kendilik algısı, öfke ve depresyon, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(1), 17-25.” referanslı araştırmanın kısa bir özetini içermektedir.

ÖTEKİ BİREY: ŞİZOFRENİ ÖTEKİ KAFE: MAVİ AT

Muazzez Merve Yüksel
muazzezmerve@tilsimdanismanlik.com
Tılsım Danışmanlık, Eğitim ve Bilimsel Araştırma Merkezi

Hastaların yaşamında birçok boyutta etki yaratan, sadece hastaları değil, hastaların yakınlarını ve arkadaşlarını da önemli ölçüde etkileyen şizofreni hastalığı, genellikle genç yaşlarda ortaya çıkan, insanın kişiler arası ilişkilerden ve gerçeklerden uzaklaşarak kendine özgü bir içe kapanma dünyasında yaşadığı, düşünce, duygu ve davranışlarında önemli bozuklukların görüldüğü; beyinin yapısında, fizyoloji ve biyokimyasında önemli değişikliklerin olduğu çok sistemli bir psikolojik bozukluktur. Kişinin çevresinde olup bitenleri değerlendirme ve algılama biçimi, olaylara bakışı, diğer insanlarla ilişkileri hastalığın etkisi ile yeniden şekillenir. Bu hastalığın başlangıcı ani ve şiddetli olabileceği gibi, aslında genellikle sinsi olabilmektedir. Bu dönem özellikle kişinin ailesi ve yakın çevresi tarafından fark edilir. Kişi hayata karşı isteksizdir, fazla konuşmama, içine kapanmaya, önceleri zevk aldığı etkinliklerden uzaklaşmaya başlar. Arkadaşlarını ve ailesini ihmal edebilir. Korkular, şüpheler yaşamaya, garip davranışlar göstermeye, mantıksız düşüncelerle meşgul olmaya başlayabilir. Kıyafetlerine özensizlik, bedensel temizliğine ilgisizlik, uyumsuz giyinme gibi davranışları olabilir. Hastalık, bazen günler içerisinde olabileceği gibi haftalar, hatta yıllar içerisinde yavaş yavaş da gelişebilir.

Şizofreni hastalığının belirtileri, gerçekte var olmayan bir şeyi duymak, görmek, hissetmek, tat veya koku olarak algı-

lamak, gerçek olamayacak bir şeye güçlü biçimde inanmak, aşırı şüpheli düşünceler üretmek, ilgi kaybı, enerjinin azalması, günlük işlevleri yerine getirmede güçlük, arkadaşlara ve aileye ilginin azalması, dışlanmışlık hissi, tek başına kalma isteği, bulanık düşünce, sanki düzgün düşünemiyormuş gibi hissetme şeklinde kendini gösterebilir. Kimi zaman kişi, bir şeyler söylemeye başlar; ancak yarı yolda ne söylemekte olduğunu unuttur, çağrışım yapamaz.

Tüm bunların yanı sıra toplum içinde dışlanmak, tehlikeli ve saldırgan olarak algılanmak ve hastalara yönelik damgalanmanın oluşmasıyla birlikte şizofreni hastalığının sancısı artar. Psikososyal tedavilerin ve topluma entegre psikolojik sağlık girişimlerinin etkin olduğu durumlarda, şizofreni hastalığına sahip bir birey, çoğunlukla hastalıkla ve hastalık belirtileri ile savaşıyor; ülkemizde bu kişilerin dışlanması, yok sayılması, topluma ait birer leke gibi görünmeleri sık rastlanan bir durumdur. Şizofreni hastalarının da "engelli bireyler" grubunda olmasına rağmen ve her kamusal yapının belirli sayıda engelli birey çalıştırması zorunlu iken, genellikle iş verenler şizofreni ve diğer psikolojik sağlık bozuklukları grubundaki bireyleri işe almamakta, ayrımcılık yaparak özellikle bu gruptaki bireyleri elemektedirler. Bir türlü toplumsal yaşamın bir parçası haline gelemeyen bireyler git gide yalnızlaşmakta ve hastalıkla başa çıkma umutlarını giderek yitirmektedirler.

Tam da bu noktada, psikolojik sağlık ile ilgili sivil toplum örgütlenmelerinden söz etmek gerekmektedir. Devletin el uzatmadığı, toplum tarafından da ötekileştirilmekten ve yok sayılmaktan payını alan şizofreni hastalarının ve yakınlarının refahı için çalışan bir grup duyarlı insan... Şizofreni hastalarının, hasta ailelerinin ve psikolojik sağlığı uzmanlarının bir araya gelerek oluşturduğu dernekler ve devletin açığını kapatmak için sunduğu gönüllü ve özveriyle çalışmalar... Mavi At: Kültür ve Yaşam Ortamı, bu çalışmaların en somut çıktısıdır!

Uzun yıllardır alt yapı çalışmaları süren, ancak maddi olanaksızlıklar nedeniyle 2010 yılında güçlükle açılan "Mavi At Kafe: Rehabilitasyondan Toplumla Bütünleşmeye Projesi" hastaların çalışarak iyileşmelerini sağlayan, rehabilitasyon ve çalışma hayatını bir araya getiren, üstelik devlet desteği olmadan hayatta kalmaya çalışan bir projedir.

Mavi At Kafe'de yirmi sekiz şizofreni hastası çalışmaktadır, kimi mutfakta, kimi serviste, kimi de temizlik işlerinde görevlendirilen şizofreni hastaları belki de hayatlarında ilk kez çalışmanın ve para kazanmanın deneyimini yaşamaktadırlar. Mavi At Kafe'de şizofreni hastaları hem çalışarak para kazanabileceklerini kanıtlayabilmekte, hem de toplumla bütünleşmeleri için kendilerine olanak tanınmaktadır.

Mavi At Kültür ve Yaşam Ortamı'nda yazarlarla söyleşiler ve imza günlerinden, fotoğrafçılık çalışmaları, tavla ve satranç turnuvalarına kadar gerçekleştirilen çeşitli sosyal olanaklar toplum ve şizofreni hastaları arasında kıymetli köprüler oluşturmakta ve Mavi At'ı sıradan bir kafe orta-

mundan psikososyal bir rehabilitasyon ortamı kategorisine taşımaktadır.

Şizofreni hastalarının çalıştıkları bu ortamın isminin öyküsünü Dr. Haldun Soygür şöyle anlatır:

"Yetmişli yılların başında İtalya'da büyük akıl hastanelerinin kapatılmasını ve toplum içinde tedavi anlayışını amaçlayan bir hareket başlatılmıştı. 1971'de Trieste'deki akıl hastanesinde 1200 hasta "yatıyor"du. İtalyan sağlık sisteminde o dönemde gerçekleştirilen reformla birlikte, ruh sağlığı bütçesinin % 94'ü toplum odaklı merkezlerin kurulmasına, sağlık ve sosyal hizmetlerin entegre edilmesine ayrıldı. Bu dönüşümün sonrasında, hastaların iş edinme oranlarında artış, işsizliklerinde yükselme ve suç oranlarında azalma gözlemlendi. 1974 yılına gelindiğinde ise, hastanenin kilitli kapıları açıldı ve hastaların diledikleri zaman dışarı çıkmalarına fırsat verildi. Hastane yıkıldı ve hastane çalışanları ile halk el ele vererek iki buçuk metre yüksekliğinde, ahşaptan mavi bir at yaparak hastanenin girişine yerleştirdiler. Geçmişte hastane faaliyetleyen hastane çalışanlarından başka hiç kimsenin dışarı çıkma hakkı olmadığı kurumdan çıkmasına izin verilen tek canlı çamaşırhaneden kirli çamaşırları dışarı götüren bir attı. Köklü değişiklikle birlikte bu at bir bakıma özgürlüğün ve toplumdaki kopmanın bir sembolü haline geliyordu."

Mavi At Kültür ve Yaşam Ortamı, Ankara'da Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi 31/8 Beşevler adresindedir. Sıcak bir kahve ve sıcak bir sohbet için hafta içi her gün ve Cumartesi günleri önyargılarından arınmak isteyen herkes için kapıları sonuna dek açıktır.

C
A

COURSE OF SIX LECTURES

ON THE

CHEMICAL HISTORY OF A CANDLE:

TO WHICH IS ADDED

A LECTURE ON PLATINUM.

BY

MICHAEL FARADAY, D.C.L., F.R.S.,
FULLERIAN PROFESSOR OF CHEMISTRY, ROYAL INSTITUTION; FOREIGN ASSOCIATE
OF THE ACADEMY OF SCIENCES, ETC.

*Delivered before a JUVENILE AUDITORY at the ROYAL INSTITUTION of GREAT
BRITAIN during the Christmas Holidays of 1860-1.*

EDITED BY WILLIAM CROOKES, F.C.S.

WITH NUMEROUS ILLUSTRATIONS.

LONDON:
GRIFFIN, BOHN, AND COMPANY,
STATIONERS' HALL COURT.
MDCCCLXI.

The Chemical History of a Candle - Mumun Kimyasal Tarihi (Michael Faraday, 1861)

Başkent Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi | Psikoloji Bölümü
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı
Bağlıca Kampusu, Eskişehir Yolu 20. km
06810, Ankara

Tel: 0312 246 66 66 / 1644 - 1645 - 1646 - 2028

Faks: 0312 246 66 30

e-posta: info@elyadal.org